ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

Ч. 3. БЕРЕЗЕНЬ

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

V. Річник

ЧИСЛО 3 БЕРЕЗЕНЬ 1933

І. Іванець ВИСТРІЛ.

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

Мазепинка

Під образом святого Юри —
немов колишнього хвилинка:
в кутку, де сумерк брови хмурить,
стрілецька сіра мазепинка.

Дні йдуть як річка: плавно, легко
і вечорі щось мають з міди
і щось мов каже: Це — далеко,
вже він ніколи не приде...

Літа значать на ній свій похід,
бо мазепинка так як люди:
призабувається потрохи
те, що було — у тім, що буде —

І тільки мати — сивий голуб,
часом пристане серед хати
і розпростує постать кволу,
мов хоче щось давне згадати

— і потім сльозу з вй скине:
а може ти іще повернеш?
— і серце — як крайнебо сине
— і сонце сходить — понад терни.

Перша ніч на Галицькім фронті

Написав: *Степан Лисак*

В половині місяця грудня четвертий коломийський курінь, під командою поручника Райляна, рушив вечером з касарень бувшого австр. 36. полку на фронт. Похідний четвертий курінь складався з повних трьох сотень, з молодих хлопців-гуцулів, яких більша частина зголосилась в коші добровільно на фронт.

Наш курінь в новім, зеленім однострою австрійської армії, пішов на двірець гарно у чвірках, сотня за сотнею, у супроводі військової орхестри.

Вечоріло... Червоне, студене сонце сховалось за карпатські гори, сильний мороз скрипів нам під новими черевиками. Хлопці-стрілецтво, в добрім настрою підносили високо голос стрілецької пісні: „А ми тую червону калину!... — гей, гей, розвеселимо!".

„Гей, гей!..." — було чути далеко й широко.

Я, тоді вісімнацятилітній хлопчина, в першій сотні, у першій четі — старший стрілець — йшов на переді, гордо, мов отаман, хоч приклад мого довгого кріса майже дотикав землі.

Біля мене йшов десятник Микола Гайдийчук, добрий мій друг і товариш; я його вічно на фронті тримався; де був Микола, там був і я. Поляг в наступі під Монастириськами. Кілька кроків перед нами ішов командант І. сотні, четар Ковч.

На коломийськім двірці цілий курінь вступив до ваґонів, деякі стрільці і старшини прощалися з своїми рідними, тут і там скотилася сльоза... До мене не прийшов ніхто, і так було краще. З чотою всів я до воза — за дві години сирена льокомотиви дала сиґнал — цілий ряд возів, скоренько покотився на Коршів.

В Станиславові наш транспорт з технічних причин здержано до рана. На пероні, у ждальнях, всюди було повно війська; в довгих руських шинелях, в чорних, високих козацьких шапках — Наддніпрянці. Ідуть під Львів — я чув від наших.

Коло девятої години виїхали ми дальше, ніде довго не здержувались аж в Ходорові постояли півтора-дві години. Ідемо на Стрий. В Стрию на двірці привитав нас якийсь булавний старшина (не памятаю, чи це був полк. Коссак). Свою промову закінчив словами: „Коломия дає нам з свого округа найкращих синів, я вірю, що ви сповните святий обовязок, я знаю вас, я з вами служив і тому коломийський курінь уважаю за найкращу частину нашої молодої армії". Потім їхали ми дальше через Дротобич на Нов. Самбір. Тут, в касарнях був. австрійського 77. полку побули ми чотири-пять днів і знову сіли до потягу та поїхали до Фельштина. Це була наша остання стація. На двірці наш курінь переглянув командант Хирівського фронту ґенерал Кравс, потім курінь рушив до місточка, а потім дальше до села Гордовиць, під Хирівську Посаду. Тут наш курінь остав на кватирах, а ми — перша сотня четара Ковча — подалися на фронт, на зміну старих чет Самбірської сотні.

— — — — — — — — — —

Ніч... Перша ніч, на рідному фронті!

Тої ночі падав сніг на Галицьку Землю. Білів ліс, біліли поля. В далі, дрімало село — Хирівська Посада — в білій святочній шаті... Ген, ген, за селом, за тими білими стріхами до землі схилених хат лежав старий Хирів, зі своїм маєстатично вежатим монастирем.

Стою на краю ліса, на передній стійці, очей не спускаю з засніженої далі... Там скривається наш ворог.

Свій давний кріс міцно стискаю в руках, кождої хвилі готов... Я нині чувся правдивим стрільцем Галицької Армії. Я вже був фронтовиком! Бо

я стояв на передній стійці — першу ніч на рідному фронті.

— — — — — — —

Чую чиїсь кроки — скрипання замерзлого снігу під черевиками. Три білі постаті наближаються, підходять з ліса. Кличу — „гасло"! Стоять. Один з них справно відповідає... Приходять ближче до мене. „Гей хло, зміна". Пізнаю голос десятника. Зміна стійок.

Десятник новому стійковому щось наказує, напоминає, руками вказує на ліво й на право; потім новий стійковий стає на моє місце, а я зі зміною — нас трьох — вертаємо до наших чет.

Стрільці сиділи біля вогнів, тримаючи кріси в руках.

Сіли і ми біля вогню. За хвилину я чув в моїх колінах і в цілім тілі миле, приємне тепло. Сухі поліна палахкотіли, тверді суки тріскали, червоні іскри летіли в гору, розліталися і гасли нам над головами.

І. Іванець — І. п. п. УСС переходить Золоту Липу. (Червень 1919).

Дрімали другі, дрімав і я.
В лісі тиша. Сніжок падав і падав...

Прага 1933.

Евакуація дипльоматичного корпусу

з Київа в січні 1919 р.

СПОМИН.

Написав: *Др. Олександер Пеленський.*

До світлих сторінок нашої державности за часів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії належать як її акцесорії посольства і консульства, які були акредитовані при українськім уряді. До них належали: посольства австрійське, німецьке, польське, болгарське, фінляндське, турецьке та консуляти: голяндський, грузинський і білоруський При наступі більшовиків на Київ в січні 1919 року представництва ці мусіли ділити долю українського уряду, який евакуюючись, припоручив мені устами тодішнього міністра закордонних справ п. Чехівського повідомити всі ці представництва, щоб вони, коли схотять — були приготовані до евакуації, яка мала наступити до 24 годин. З цієї пропозиції скористали всі представництва, кромі голяндського і всі явились в означеній годині на залізничім двірці у Київі. Коли я приїхав на залізничий двірець, застав невідрадний стан. З українського уряду я не бачив нікого, а всі представництва находились у вестибулю, на коридорах, а навіть перед двірцем. Дошкульний мороз давався сильно всім в знаки. Якийсь з членів польського посольства пустив наклеп, що український уряд буде евакуувати дипльоматичний корпус в товарних вагонах, в яких перевожено з фронту тифозно хорих вояків. Ця вість поділала на дипльоматичний корпус дуже неприємно, а навіть видко було на деяких лицях обурення на український уряд, який мавби допуститись такого скандалу.

Знаючи про те, що тоді діялись ріжні саботажі з боку Москалів або наших русотяпів і такий скандал міг дійсно статись, і що ніхто не одержав доручення занятись евакуацією дипльоматичного корпусу, я узурпував собі право відпоручника українського уряду і щоби не допустити до такого скандалу, рішив перевести евакуацію дипльоматичного корпусу по мойому розумінню якнайкраще. Передовсім я мусів подбати, щоби примістити дипльоматичний корпус в огрітій, гарній салі тзв. царській, в якій я застав тільки одного нашого отаманчика, видко шефа пропаґандного бюра. З ним я мав дуже остру перепалку, бо отаманчик не хотів послухати моїх арґументів на тему міжнародньої куртуазії, аж коли я загрозив, що я як делеґат міністерства закордонних справ ужию сили, він рад

I.ІВАНЕЦЬ Батерія 1 гарматнього п. УСС. заїздить на становища. (Винники, січень 1919 р.)

не рад мусів опустити салю, до якої я впровадив цілий дипльоматичний корпус, при чім я зазначив, що як відпоручник українського уряду, якому віддано дипльоматичний корпус під опіку, постараюсь про те, щоб їх перевести в теплих ваґонах І., II., а коли тих не стане, то III. кляси аж до місця призначення, це є до Винниці. З комадантом стації я також мав довгі переговори і годі було від нього видобути кілька ваґонів І., II. чи навіть і III. кляси, яких нібито він не мав під рукою, аж коли я загрозив йому так, як тому отаманчикові, десь зараз і ваґони взялись і він приобіцяв за кілька годин їх достарчити та пустити спеціяльний потяг з дипльоматичним корпусом по півночі. Цією вісткою я поділився з членами дипл. корпусу, які дуже радо її повитали і ми в симпатичній гутірці дочекались відїзду якраз тоді, коли вже було чути стріли гармат большевицької армії, наступаючої на Київ. При заняттю ваґонів не обійшлось також без конфлікту з членами згаданого посольства, яке заняло зі своїми дамами більшу часть ваґонів І. і II. кляси, так що для австрійського і німецького посольства осталось мало місця, посольство болгарське мусіло міститись у ваґоні III. кляси, а білоруське представництво з урядовцями нашого міністерства закордонних справ містилось на коридорах.

По дорозі на Винницю я знову мав нагоду переконатись про саботажі проти української влади. На стації в Жмеринці наш потяг пущено на Одесу замість на Винницю, це значить просто в пащу льва, бо тоді Одесу заняли були французькі війська. Я знов побачив, що бувби стався великий скандал, колиб посольства, яких держави воювали з Францією дістались зі своїми актами в руки Французів. На одній зі стацій я казав завести себе до команданта стації і грозив навіть револьвером, коли він не відішле нас назад на Жмеринку і на Винницю. Командант стації, побачивши, що не переливки, завернув дійсно наш потяг на Жмеринку і Винницю. По дорозі всі дипльомати почувались добре, з виїмком болгарського посольства, яке містилось у III. клясі. Його представником був відомий наш великий приятель, уже небіщик, п. Шишманов зі своєю дружиною, донькою Драгоманова. Коли наш потяг минав потяг зі сальонкою, в якій сидів якийсь отаманчик, я прохав його разом з панею Шишмановою заміняти ту сальонку за ваґон III. кляси лиш на один день, арґументуючи тим, що престіж української держави і її уряду вимагає, щоб гідно евакуувати чужоземних представників. Наш отаманчик, сказавши „кріпке слово", відвернувся і пішов, а я на прощання післав йому слово „хам", та перепросив п. Шишманову за афронт, який її неповинно стрінув.

Прибувши до Винниці, вийшов на зустріч дипльоматичного корпусу відпоручник українського уряду віцеміністер внутрішніх справ п. Т. і промовив до декана дипльоматичного корпусу п. Шишманова по українськи, на що йому відповів п. Шишманов, при чім виразив сердечну подяку українському урядові за таку солідну і щиру опіку, якої зазнав дипльоматичний корпус в цілій дорозі і висказав мені глибоке признання та подяку. З тою хвилиною я перестав вже бути відпоручником українського уряду, сповнивши совісно і гідно мій обовязок, який наложила на мене щира любов до батьківщини та страх перед підірванням престіжу з боку саботажників.

Рік в Холодному Яру

Написав: *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

До Чорноти підбіг зхвильований командант булавної сотні:

— Андрію, большевики на Лубенських хуторах!

— Так чого ж ти залякався? Можна би подумати, що вже твою келію заняли... Скільки?

— Ось іде селянин, який прискакав верхи...

До нас підійшов старшого віку дядько в киреї.

— Що там сталося? — звернувся до нього Андрій.

— Большевицька кіннота приїхала на наш хутір... Взяли заложників і наказали, щоб знесли їм шістьдесять пудів вівса, трицять пудів муки, хліба печеного, сала, чотири свині і дві корови. Заявили, що як за три години не буде, чого вимагають, то розстріляють чотирох наших заложників і підпалять хутір Вигнали підводи і дожидають. Люди потрохи зносять, а я з конем викрався до лісу і сюди.

— Давно приїхали?

— Не більш години тому — я коня гнав що духу мав...

— Скільки їх?

— Чоловіка пятнацять з одним „Люїсом".

Чорнота немилосердно глянув на команданта:

— Шкода, що ти ще у великий дзвін не вдарив! Треба було зпочатку розпитати, що там в них за празник на хуторах, а потім вже дзвонити...

Ми сіли на своїх, вже осідланих коней і Андрій став викликати кінних козаків:

— Соловій! Андрійченко! Отамасі — оба! Кононенко! Гуцуляк! Верни-дуб! Оробко! Чорноморець! Жук!...

Викликавши тринацять чоловіка, які підїхали до нас, обернувся до кулеметчиків.

— Левадний! Дай Гуцулякові „Люїса" — віддамо тобі два.

Левадний взяв у одного з козаків „Люїса", притримуючи киктьом правої руки наладував його, потім легко піднявши лівою рукою до гори зробив три постріли і взявши на безпечник, передав Гуцулякові. Присадкуватий, кремезний Гуцуляк, зняв свою карабінку і легко закинув кулемет за плече. В торби його сідла поклали шість кружків з набоями.

— Василенко! — крикнув Чорнота одному з старшин. — Зостанешся за мене. Вишли розвідку на Жаботинську дорогу, до Дерманової землянки. Люди хай розійдуться і на всякий випадок — будуть готові.

Виїжджаєм з монастиря і приїхавши з кільометер по дорозі на Жаботин — звертаємо в ліс. Кажу Андрієві, що треба було взяти більше козаків, може селянин зле полічив більшовиків і їх більше.

— Як і буде на десяток більше — то я знаю, кого взяв з собою...

До потрібних нам хуторів кільометрів з сім. Переїзжаєм декілька ярів і виїхавши на дорогу, яка йшла краєм ліса — даємо коням ходу. Праворуч видно хутори і село Лубенці. Минаємо їх. Через деякий час показалося кільканацять хат, розположених недалеко від ліса. Порівнявшись з ними, оглядаємо місцевість. Коло одної хати стоять підводи, осідлані коні, червоноармійці. Між хатами вештається пара верхівців.

Добре роздивившись Чорнота обернувся до мене:

— Так і є — з півтора десятка... Видно це якась нова частина, незнайома з положенням, коли в наших володіннях харчуватись захотіла. Гуцуляк! Їдь но, брате, на той кінець хутора, привяжи коня до дерева і як будуть тікати — бий по Жаботинській дорозі. А ми їх звідси зараз налякаємо.

Підождавши час, потрібний Гуцулякові, щоб доїхати з кулеметом до призначеного місця, ми розсипалися по лісі рідкою лавою і перескочивши рів — пустилися на хутір.

На хуторі зчинилася метушня, залунало кільканацять стрілів, розляглася недовга низка стрілів з кулемету і заки ми доскочили до хутора, червоноармійці сівши на коней — пустилися тікати по дорозі, яка йшла понад лісом на Жаботин.

На здогін їм роздалися з під хат стріли селян, які дожидали виручки. Один з червоноармійців впав з коня. Як ще вони тільки почали тікати, коло одної з хат, піднявши стовп диму, вибухнула важка ґраната і кіннотчик, який здоганяючи своїх якраз порівнявся з тим місцем, вилетів з сідла, а зляканий кінь кинувся тікати до нас, залишаючи на снігу струмки крови.

Перед тікаючими по дорозі кіннотчиками, рівненько, відливо заговорив Гуцуляків „Люїс"... Передній полетів на землю разом з конем, останчі завернули в бік і розбившись на ґрупки пустилися тікати полями.

Проскакуємо хутір і розсипавшись догоняємо. Коні у нас кращі, витояні. Через декілька хвилин задні попадають під шаблі хлопців.

В парі з Чорнотою здоганяємо кіннотчика, який неочікувано обернувшись на сідлі прицілюється рушницею на Андрія, але я, порівнявшись в цю хвилю з ним з правого боку, перед самим пострілом, підбив шаблею рушницю і розтяв йому карк. Андрій ловить і наганяє назад його коня.

— А чого доброго, був би чорт просто в живіт засмалив.

Здоганяємо ще двох, які побачивши, що не втечуть — приймають бій, але зовсім погано володіли шаблями і через хвилину залишивши їх на землі, пускаємося переймати червоноармійця, за яким гналися брати Отамасі. Кінь під ним спотикається на межі і він вилетівши з сідла біжить пішки за конем.

Коли догнали — став з піднесеними до гори руками:

— Товариші! Добродії! Не вбивайте! Я вам буду служить! — проситься подзьобаний віспою кацапчук.

Чорнота стримав занесену шаблю.

— Звідки приїхали?

— З Жаботина.

— Яка частина?

— 2-а кінна бригада.

— Скільки шабель?

— На конях чоловік двісті, та чоловік сто так ріжних.

— Чого прийшли сюда?

— З Курска нас вислали, на боротьбу з бандитизмом.

Андрій стиснув ручку шаблі. Кацапчук помітив цей рух.

— Товариші! Візьміть мене...

— Най тебе Бог візьме...

Клинок свиснув і глибоко вгруз у голову.

Мені стало неприємно і це не сховалось від Андрія.

— Чого скривився?

— Знаєш, якось неприємно, коли здається...

— Привикай, Юрку! Ні для Холодного Яру, ні в Холодному Яру — полону нема. Як будеш мати попастись в руки — залишай останню кулю для себе.

Гнатися припинили. Пять чоловік і два коні без верхівців — утекли.

Збираємо дванацять карабінів і шабель, одного „Люїса", восьмеро коней. Двох коней вбито, один важко поранений ґранатою в живіт — не годився.

На хуторі довідуємось, що „товариші", заки утікли, кинули до хати, в якій сиділи заложники, ґранату „Новіцкого", але один з селян, який служив колись в ґранатерах і був до ґранат призвичаєний, вхопив її і викинув назад за вікно, де вона і вибухнула.

З боку Лубенець показалася широка лава. То Лубенська „дієва сотня" з отаманом Пономаренком, ішла виручати хутори...

До монастиря ми повернулися ввечері.

З Мельників до Жаботина проїзжає на санях селянин з жінкою „до тестя в гості". Рано розвідка повернулася і донесла, що в ночі хтось „пустив паніку", що з Холодноярського лісу наступає три тисячі „бандитів" і „товариші" спішно виступили з Жаботина в напрямку Смілої.

Після того бою, ми з Чорнотою помінялися шаблями і стали побратимами, „кунаками". Через декілька днів, хлопці, які походили з сіл по той бік залізниці, одержали відомості, що Златопільська Чека розстріляла їх родичів. Постановлюємо, щоб всі немісцеві, які мають на Україні родичів, скривали на майбутнє свої правдиві прізвища, а прибрали собі псевдоніми. Андрій „охрестив" мене Залізняком. Кажу, що буде трохи за голосне.

— Не турбуйся... Тут по селах Залізняків, як собак на ярмарку.

Якось в суботу, верхівець з Мельників привіз Чорноті листа від Чучупаки, в якому той просив приїхати до нього на другий день після обіду.

— Поїдемо оба. Познайомишся з Мельничанами.

На другий день виїзжаємо по Грушківській дорозі.

— Маємо ще час, поїдемо під Грушківку, потім завернемо понад Холодним Яром і хуторами поїдемо в Мельники. Покажу тобі дещо.

Коли проїхали проріз у валі, Андрій обернувся і глянув на вали:

— Отут, в 1918 році, шість братів Кошових з батьком і легендарний Рак, з двома кулеметами розбили баталіон німецької піхоти, яка кольоною йшла займати монастир.

— А де ті хлопці зараз?

— Рак, це був напів здичілий „лісовик". Про його фізичну силу і відвагу оповідають цілі байки. Він через щось завівся був ще з царською поліцією і літо та зиму жив у лісах, маючи сховки на деревах і під землею. Селяни його не видавали. Возьме на якому хуторі харчів і в ліс. За Центральної Ради жив леґально в селі, а при гетьмані знову завівся з державною вартою і німцями. Хоч тоді багато хлопців переховувалось у лісі, але він держався сам. Ходив озброєний як панцирник. Коли хто з влади робив прикрості селянам — то жив лише, поки його не знайшов десь у ночі Рак. Коли німці зібрали з кількох сіл контрибуцію за панське майно, то Рак пробрався в ночі у Грушківську цукроварню, де стояв їх штаб, вбив трьох вартових, викрав скриньку з грішми і роздав їх назад селянам. На нього робили німці цілі облави, а загинув по дурному... Спутався з жінкою одного лісника і той, прислідивши, заколов обоє баґнетом на ліжку.

— А Кошові — це стара козацька родина з Івковець. В 1918 році переховувались від німців в Холодному Яру, а в девятнацятому спутались з Коцуром. Пустилися хлопці на грабунки, ограбували декілька селянських підвод з Медведівки і Мельників, вбили двох Холодноярців. Хлопці, якби ти бачив, як соколи, так і видно стару козацьку кість, а гинуть чорт зна защо. Одного денікінці вбили, одного недавно большевики розстріляли, двох розстріляли Холодноярці і від їх рук не втечуть і останні.

По чотирох кільометрах дорога розходиться. Вправо відходить дорога на Грушківку. Андрій показав на якийсь стовп, який стоїть на рові перед роздоріжжям.

— Оце я хотів тобі показати. Такого чудернацького стовпа певно нема в світі другого.

Підїзжаємо. На обрізаного, молоденького ясеня насиляно через прорізи тринацять людських черепів, які вищиривши вперед зуби творять ориґінальний стовп. До чола верхнього черепа прибита табличка з написом: „Володіння Холодного Яру. Проїзд чекістам суворо заборонений". Чомусь здається, що самі кістяки сміються над цим жартом.

— Оцих сім верхних, біліших, це — штаб ударної ґрупи Бобринської Чека, на чолі з уповноваженим Станайтісом — латишом, а цих нижчих не знаю... Це — Мельничанські хлопці пожартували.

— Де вони їх набрали?!

— Чи мало їх тут по лісах валяється?!... В минулому році лисиць трупами так обгодували, що перестали курей красти по хуторах... Отак, по людськи подумаєш — жаль людей... Але що зро-

биш!... Слово „боротьба" і слово „жаль" — взаємно виключають одно друге... І ще прийдеться „лисиць годувати", якщо нами не погодують...

Звертаємо в ліс і їдемо без дороги то спускаючись в яри то підіймаючись.

Через деякий час виїзжаємо на край глибоченного яру. Дна не видно, видно тільки протилежний схил, вкритий лісом і заглибленнями. В яру панує мертва тишина. Андрій свиснув і голосна луна, повторюючись на поворотах покотилась вздовж яру.

— Оце тобі Холодний Яр...

Їдемо вздовж схилу. По протилежному боці між деревами пронеслося стрілою дві серни, видно налякані свистом.

Поглядаю в яр, який тепер не має вже якогось актуального значіння, але мимо того є якимсь символом боротьби і мої думки мимоволі біжать до Шевченкового:

> У яр колись сходилися,
> Мов із хреста зняті,
> батько з сином і брат з братом,
> радилися, одностайно стати
> на ворога лукавого...

Був він якийсь понуро-величний... Якась одвічна таємниця крівавої, сумної долі України застигла в його диких рисах... Чомусь спімнулись вищирені зуби черепів і табличка. „Володіння Холодного Яру"... Могутнього, німого владаря, який віки назад усміхався і зараз усміхається смертю і боротьбою, яка — не знає жалю...

Виїзжаємо на край лісу і по розлогому в тому місці схилі зїзжаємо в Холодний Яр. Назад звідси видно тільки круті схили і смугу неба. Другий схил крутий відразу і на йому, поверх над поверхом видніються порослі лісом вали.

— Це сліди укріплень, які захищали вхід до яру. Старі люди оповідають, що отут росло два старі дуби, між якими був перетягнутий ланцюг. Оповідають, що одного зрізав кількадесять літ тому якийсь старий козак, який приїхав з Кубані, і забрав захований в його дуплі скарб, давши пригорщу золота селянинові, у якого пожичив на ніч пилку і сокиру.

В яру поганенький струмочок і озерка, а оповідають, що колись була річка, по якій плавали човнами. Літом у струмочку вода така холодна, що ноги не вдержиш. Взагалі в Яру літом холод хоч наверху і спека.

Зїзжаємо в глибоку балку, яка іде попід лісом. По обох боках її розкидані селянські господарства. Це — Мельничанські хуторі — продовження села Мельників. Коло одної хати Андрій стримав коня.

— Треба зайти, вдову Явдоху з синами провідати...

Заходимо до хати. Коло печі порається зморщена бабуся в чорній плахті. За столом сидять з якоюсь книжкою два гарні русяві хлопці. Під образами, на лавці стоїть дві англійські рушниці. Під лавкою велика бляшана скринька з набоями. На вікні зложені ручні ґранати.

Побачивши нас бабуся сплеснула руками.

— Андрієчку! Синочку мій! Давно я тебе не бачила!

Вітаємося з старою і хлопцями. Андрій починає розпитувати „як воно живеться"?

Стара зітхає.

— От так... Помочі мені нема ніякої, сама, стара... Хоч би ти сказав моїм парубкам, бо мене не хочуть слухати, — хай би женився вже котрий! Невісточка молода — і поміч булаб мені старій, і в хаті якось веселіше було би...

— Не журіться, мамо! От Україну відібємо, тоді відразу дві невістки приведемо вам...

— Колиб Господь дав скоріше!... Андрієчку, може вам змажити чогось, може їсти хочете?

— Дякуємо. Ми на хвильку, — їдемо дальше.

Побалакавши трохи — сідаємо на коней.

Через який кільометер, з одної хати вибігає без шапки селянин.

— А гов — Андрію! Злізай-но, брате! Самогону вигнав — перша сорта! Баба вареників макітру наварила — поможіть но змолоти!

Андрій стримав коня:

— Зайдем... добрі хлопці... Тай їсти захотілось трохи.

Заходимо до хати. На столі пляшка і макітра з варениками. Під образами рушниці. Під лавкою кулемет „Максім" накритий жіночою запаскою. Андрій підняв запаску і глянув на механізм.

Господар засміявся:

— Не дивись, брате! — „як рибляче око"!... Якось Левадний заскочив, так чуть не зїв мене за те, що густо був змащений і трохи порохом припав.

Сідаємо за стіл з господарем і його двома братами. Випивши по чарці сливяного самогону, спорожнивши макітру — їдемо далі.

З одної хати вибігає дівчина.

— Андрію, зайди но на хвильку!

— Тебе не бачив?

— Та ні... Левко слабий лежить, просить, щоб зайшов...

— Що йому таке? — зайдем...

Заходимо до хати, в якій душ шість дівчат і більш нема нікого.

— Де ж Левко?

— Андрієчку, голубчику, не сердься... Левко пішов у село... Він казав, що тобі дуже подобаються мережані сорочки — подивись — гарну я тобі вимережала?

Андрій взяв по мистецьки вишиту сорочку.

— Так ти той... булаб уже разом і підштанці пошила...

Дівчина зачервонілася.

— Дивись який! Що я тобі — мати, чи жінка? І за сорочку не подякував...

— Може ще поцілувати?

— На біса ти мені здався, такий татарин!

З лавки зіскочила вертлява дзиґа-дівчина:

— Андрієчку, мене поцілуй!... Пошию тобі підштанці, які сам схочеш! І помережаю геть чисто всі....

— Сядь — козо дика!... Підожди, Юрку — я зараз вернусь, положу сорочку в сакву.

Через хвилю вернувся і положив перед дівчиною сувій синього шовку.

— Пів року в сідлі возив — збирався все бешмета пошити, та хай вже буде тобі на онучі..

Коли сідаємо на коней, зауважую у вікні сумне, задумане обличча дівчини, яка вишила сорочку. Видно, „татарин" не такий вже був і противний для її серденька.

Недалеко села знову перепиняє селянин.

— Здоров, Андрію, з неділею! Зайдіть на вареники!

— Тільки що у Свирида макітру вклали...

— Та ще з десяток і моїх вміститься!

— Що я тобі верблюд, чи що?

До воріт підходить з подвиря високий, сивий дідусь і закрившись рукою від сонця, дивиться на нас.

— Ге - ге! Здоров, козаче! Ти щож, чортів сину, діда забуваєш? Я тобі в ту неділю і медку наготовив був.

— Доброго здоровля, діду! Будемо їхати назад — заїду за медком...

— Бач який! За ме-д-ко-м! А я тобі тепер хріну дам, а не медку, як не навідаєшся.

— Нема часу, діду, до отамана треба...

— Це — дід Гармаш. Девятьдесять шість років. Але пішки не берись з ним іти — пережене.

Старий вояк. В Криму в 1854 році воював, на Балканах був... От, як хочеш вже наслухатись байок про татар, запорожців, Холодний Яр, Великодне озеро, про гайдамаччину, — заїдь як небудь до діда і постав пляшку горілки... Він тобі роскаже, як його дід на Запоріжжі — по татарах з гармати червінцями стріляв як куль не стало, як у Залізняка гарматами заправляв...

В селі, на вулиці рух, співи, ходять ґрупами парубки і дівчата. Зауважую, що народних пісень тут співають не так, як звикло в селах, примітивно, з викриками. Відчувається вплив людей, які розуміються на пісні.

Коли обгоняємо одну ґрупу, висока. чорнява дівчина стримує Андрія за полу кожуха.

— Андрію! „Забіліли сніжки!"

Це була його улюблена пісня. Не злазячи з коня — затягає сильним, приємним барітоном. Хор співає гарно, як на концерті. Після „сніжків" дівчина сильним альтом, майже тенором затягує: „То не вітер в степу грає, не орел літає. Ой то Сірко козаченьків до Січі скликає".

Потім Андрій та дівчина і якийсь парубок в чорній селянській киреї і смушевій шапці заспівали „тріо" — „Степову могилу".

Але виконання тут було вже дійсно артистичне.

Коли попрощались, кажу Андрієві, що мене дивує, що проста селянська дівчина так добре знає техніку співу, тай парубок теж.

— Так вона ж у Київі музичну консерваторію скінчила, а той парубок — місцевий учитель. Тут чимало зустрінеш таких „простих". В селі „панського" убрання не носять. Гуляють на вулиці з дівчатами та парубками і вчать їх співати, або ще чогось, кориснішого...

Під'їзжаємо до хати, накритої сніпками, без кроквів. З під стріхи чорніють сліди пожару.

— От і отаманова „резиденція" Не хоче старий Чучупака і накривати по людськи після того, як Коцур спалив. Хай уже, каже, позбудемось всіх, хто на Україні хати палить — тоді накрию.

На подвірі до плота привязана з десятка осідланих коней. Стоїть дві тачанки. Привязавши коней і кинувши їм сіна — заходимо до хати. За столом декілька незнайомих мені людей, серед яких пізнаю Матвіївського отамана. В куті коло дверей зложені рушниці, ручні кулемети.

Коли привітались з усіма Чучупаками, яких я вже знав — Андрій представляє мене останнім.

— Це мій побратим — Юрко Залізняк, а це маєш по черзі: Отаман Чорноліського кінного полку Пилип Хмара — цар Горшечкового царства і Чорного Лісу, це — наш господар Холодноярський, Гриб, це — Лубенський отаман Пономаренко, це — отаман Білого Яру, з над Дніпра, Мамай, це — пан сотник ґенерального штабу Гнат Зінкевич — Грушківський отаман, це — пан отаман Чорний з Воронівки зза Дніпра, це — Богданів товариш по пляшці і зухвалих кальошах — Марченко, це — отаман Прус і Михайлівки Петренко. Це — Триліський военком „товарищ" Козаченко, „липовий" комуніст з 1905 року, бувший отаман з Херсонщини і будучий — на Чигиринщині, який на своїм житті вбив більше більшовиків, як дав їм тепер новобранців.

Назвавши мені ще трьох отаманів, прізвищ яких не памятаю, Чорнота сів за стіл.

— Ну, бракує ще голови Київського Губревкому та голови Губчека, і зїзд представників влади на Київщині можна було би лічити відкритим у повному складі...

— Андрію, — звернувсь до нього Гриб, — ти чув, якого „коника" викинув Богдан на тім тижні? Роскажи, Марченку...

Марченко, кучерявий чорноволосий хлопець, з мрійними блакитними очима, усміхнувся:

— „От так собі... звичайна історія... Прийшла в Олександрівку 60 червона дивізія... Приїзжає до нас у село два верхівці — шукають „товаріща Богдана". Забираємо їх до Богдана. Оказується, привезли пакет зі штабу дивізії. Адресовано: „Командіру революціонной повстанческокрест'янской дивізії, товаріщу Богдану". Видно, хтось сказав їм, що підчас повстання проти Денікіна — Богдан водив тисяч пять народу. Начальник і военком дивізії запрошують його листом приїхати на вечірку, яку улаштовує „політпросвет" дивізії. Буде виступ місцевого хору і песа „Паризька комуна", доклади про міжнароднє і внутрішнє положення. Відсилає відповідь, що приїде. Відговорювали, щоб не їхав, може яка засідка. Жінка молода — в плач, але ти ж знаєш його!..

Зібрали чоловіка двацять „почесного конвою" на конях, Богдан на своїй тачанці — приїзжаємо до театру. Половина хлопців з парою „Люїсів" зостається на дворі, його візник тачанку поставив так, щоб з „Кольта" добре було бити, на міномет хлопець сів, Богдан „Люїса" на плече — заходимо в середину.

Орхестра нам зараз марш врізала, дивізійне начальство дрібним чортом розсипається: „То-

варіщ Богдан, товаріщ Богдан", „как би там на счот обєдінєнія обоїх дивізій" і т. д.

Посадили нас у першому ряді. Виходить на сцену военком: „Товаріщі! Зараз місцевий хор виконає „Інтернаціонал". Попрошу всіх встати!" Підняли заслону, Богдан встає і „Люїсом" до підлоги як гримне!

— Чому „Інтернаціонал" на початку? Ви знаходитесь на Україні, а наш народній гимн „Ще не вмерла"!

Підняли галас: — Товаріщ Богдан! Це ж контрреволюційна пісня, як можна?

— Як „контр-революційна"? При царі за неї в тюрму садили і при радянській владі співати не можна? Від імені селянської дивізії, від імені дванадцяти тисяч озброєних революційних селян (а „товаришів" в Олександрівці чоловік триста!) вимагаю, щоб був виконаний наш народній гимн, інакше нам з вами не по дорозі!

Пошептались, згоджуються... Ну, а хор наш, просвітянський, як врізав, аж стіни трясуться. Скінчили. Военком знову виходить: „А тепер, товаріщі, буде виконаний гимн трудящихся всіх націй!" Богдан „Люїса" на плече:

— А то вже хай олександрівські жидки послухають, мені він не подобається!

Саля так і завмерла. Ми вийшли, на коні, і поки „товариші" надумались — були вже за Олександрівкою".

На дворі почулися голоси. Виглядаю у вікно.

Приїхав якийсь високий, огрядний чоловік, на здоровенному, сірому коні. З ним другий, маленький, на невисокому „кірґізові".

— Боровицький отаман Солонько.

— Дон-Кіхот і Санчо... — сміється Петро Чучупака.

Велетень, низько нагнувшись у дверях, заходить до хати. Одягнений у високі рибацькі чоботи, морську чорну куртку і смушеву шапку — „фінку", за плечима „Люїс", на поясі револьвер і пять ґранат. Знявши кулемет, здоровкається з усіма.

— Ну що, Солонько, багато „товаришів" за зиму засолив? — питається Чорноліський отаман.

— Це ви тут солите та в землю закопуєте. У нас простіш: за ноги і в Дніпро — плинь у Чорне море! Правда, Мамаю?

Мамай мотнув головою.

— Добре тобі, чортові, на верху... Накидав того літа, а вони в наших плавках позатримувались — всю „січ" мені засмердїли.

— Ну, а до мене Трипільські, та ось його, пливли! — кивнув Солонько на Чорного.

Петро Чучупака — начальник штабу — піднявся:

— Ну, панове, зібрались усі — можна приступати до діла.

Перш за все може хто з вас не знає, що позавчора, у Чигирині сталась маленька зміна. З Києва до Коцура прислали Ревком, голову парторґанізації, голову чека, военкома, — всього девять чоловіка партійних тузів. Ну, а в Коцура ж свій Ревком. Після спільного засідання обох Ревкомів, — усі прислані, з наказу Коцура, були потоплені в криниці, а над штабом, замісць червоного, піднесено чорний прапор Анархії. Для нас це має тільки те значіння, що Коцур вступив в одверту боротьбу з московськими більшовиками. Миритись з ним нам не прийдеться.

Члени Ревкому, українці, Ільченко, Сатана, Хвещук, — прислали до нас листа, в якому пропонують спільними заходами скрутити Коцурові голову і піднести над Чигирином національний прапор. Цієї справи ми зараз обговорювати не будемо.

Друга справа, це необхідність переходу від явних форм бойової орґанізації в Холодному Яру, до конспіративних і тимчасова ліквідація Мотриного монастиря як военного осередку, чого вимагає положення на Україні.

Третя справа — звязок і консолідація наших сил при новій формі орґанізації.

Четверта — налагодження звязку з головним штабом нашої армії, бо ми не знаємо під цю хвилю, де вона і що з нею.

Пята — поки совітська вдала ще не окріпла на місцях — мусимо обсадити околичні райони своїми людьми, в першу черґу треба орґанізувати большевикам міліцію в м. Камінці, на залізниці, і ми рішили, що з Андрія Чорноти вийде не поганий „червоний пристав".

(Далі буде.)

Чому досі нема повної історії Січ. Стрільців?

З приводу появи книжки ґен. Марка Безручка „Січові Стрільці в боротьбі за державність“.

Написав: *І. Кедрин.*

Істнує від більш десятиліття окреме Видавництво „Червоної Калини“, присвячене новій українській історіоґрафії та літературі визвольницької доби, зі славнім своїм органом — „Літопис Ч. К.“. Істнує „Воєнно-історичне Т-во“ зпоміж високих старшин колишньої армії УНР. У краю і на чужині появилося безліч книжок, брошур, нарисів і спогадів до історії української революції 1917/20 рр. і навіть чужинці з признанням висловлюються про замилування Українців списувати й розписуватись про своє недавне минуле та заходитись біля культу рідної історичної традиції. А проте обєктивно мусимо признати, що ще нині, в 1933 році, не маємо списаної історії цілих епох останнього нашого великого визвольницького зриву. Не маємо все ще історії Української Галицької Армії. Не маємо ані історії українсько-польської війни ані українсько-московської. Не маємо врешті історії ні одного з двох леґіонів, що тут і там, в Галичині і Наддніпрянщині, стали фактично або завязком або осередньою боєвою силою цілої армії. До історії самої революції маємо вже справді матеріяли прегарні: Поминаючи не завжди симпатичні питоменности стилю чи політичну тенденцію твору, маємо прецінь такі — повні дат, фактів і документів — твори, як Винниченка, Шерстюка, Доценка і Дм. Дорошенка, Лозинського чи Костя Левицького, які з більшими або меншими подробицями передають цілість української революції в Галичині й Наддніпрянщині. Це все книжки історичного та історично- політичного характеру. Найважніших військово-історичних і військово-політичних книжок у нас усе ще нема. Єдиною такою монументальною книжкою є Кузьми „Листопадові дні“ — але вона торкається лише 29 днів кількалітньої військово-революційної кампанії!

Всі ці міркування виринули у звязку з недавньою появою книжки ґен. Марка Безручка п. н. „Січові Стрільці в боротьбі за державність“ (Каліш, 1932, 8° стор. 82). Якесь фатум зависло над виданням історії Січово-Стрілецького леґіону та автор цих рядків з особливих причин не всилі думати про це спокійно.

•

Архів Корпусу Січових Стрільців — як відомо — залишився за Збручем. Чи залишиться він у своїй скритці аж до часу, поки хтось із кількох давніх ес-есів, що знає місце сховку, зможе його видобути; чи остане до того часу хоч один колишній член Стрілецької Ради, яка вже нині декого похоронила а решту членів розсіяла по всьому світі, до ріжних політично, іноді взаємно собі ворожих політичних таборів; чи теж може той архів давно вже в руках більшовиків або може попав у несвідущі руки й пішов зовсім на марне — — цього ми не знаємо.

В усякому разі, здаючи собі справу, що саме через втрату архіву треба мерщій з поодиноких документів, що залишились у ріжних людей, та з памяти учасників відтворити історію Січових Стрільців — відповідальні керманичі Січового Стрілецтва рішили вже на еміґрації реалізувати цю думку та в 1921 році у Відні звернулися до автора цих рядків перейняти редакцію такого видання. Я предложив два проєкти: один скромний, обмежений виключно до історії СС-ів, політичного насвітлення її та хронікарсько-стратеґічного огляду боїв, з додатком істнуючих документів, реєстрів, фотоґрафічних знимок і т. д., — а все у такій-же скромній технічно-видавничій формі. Другий проєкт, так мовити репрезентаційний, передбачував видання великого настільного альбому, який вміщав би в собі все, що й посередньо торкається історії того Стрілецького леґіону, себто низку історичних, військових та ідеольоґічних статтей, тісно звязаних спільною державницькою тенденцією, а також відповідно дібрану белетристичну частину, що рівноважилаб дещо важкий науковий та публіцистичний характер решти книжки і робилаб її доступною для широких кол. Такий характер Альманаху вимагав би теж вибагливого видання.

Видавничий Комітет СС-ів затвердив цей другий проєкт. Під проводом автора цих рядків, який у 1922 році вернув до краю, склався редакційний комітет, якого найбільшою журбою була — очевидно — історична частина Альманаху. Редакцію тої частини вів Василь Кучабський. До двох літ увесь рукописний та ілюстраційний матеріял (обгортка, ініціяли і заставки Павла Ковжуна, колірові баталістичні образи Л. Перфецького, портрет Мазепи Петра Холодного) був готовий до друку та переданий берлінському Видавництву „Українське Слово“, з яким Видавничий Комітет СС заключив відповідну умову. Вже поверх 10-ти аркушів друку було видрукованих (у форматі великої „чвірки“, на прегарному папері) та готовими були всі кліші. Друкувалась книжка в одній з найбільших і найкращих друкарень Европи, у друкарні Ельснера в Берліні. Аж ось раптом прийшла катастрофа, у висліді якої єдиним доказом переведеної праці та зусиль авторів, видавців і редакції є чудово видані тодішні проспекти, які можна найти й оглянути в Бібліотеці чи в Музею Наукового Т-ва ім. Шевченка... І лише з отсих архівально-музеальних проспектів, які ще й видніють по виставках українських ґрафіків, залишилась назва Альманаху Січових Стрільців „Золоті Ворота“, який мав стати найтривкішим памятником тої визвольно-державницької ідеї, яку втілили у знамените

зорґанізованому, здисциплінованому, високоідейному патріотичному війську — Січові Стрільці...

Подробиці катастрофи „Золотих Воріт" по нинішній день невідомі мені, їх колишньому головному редакторові, і — маю враження — дуже мало осіб їх знає, бо ті, що знають, дуже нерадо їх розказують. Відомо мені, що власники В-ва „Українське Слово" закидали Видавничому Комітетові СС., що він не вплатив в означеному терміні одної умовленої грошевої суми. Зновуж „Українському Слову" закидали, що воно видаткувало перші гроші, що вплинули на рахунок „Золотих Воріт", на видання інших книжок Видавництва. Так чи інакше — одного гарного дня друкарня Ельснера за борги В-ва зупинила друк Альманаху, весь Альманаховий матеріял, який мала, затримала та по якімсь часі — все знищила, чи продала на макулятуру. Десь у тому самому часі відбувся влім до домівки В-ва „Українське Слово" у Берліні, підчас якого знову щось загинуло. Величезної вартости ґрафічний матеріял та образи, виготовлені спеціяльно для репродукцій до книжки, мабуть збереглись у приватних руках. Однак дещо з рукописів безумовно пропало: що саме — мені невідомо. Зокрема не знаю, що сталося з дуже вартісними статтями ґенералів ґен. шт. Капустянського і Сальського, з нарисом В. Старосольського про ідеольоґічні початки орґанізації УСС-ів та з цілою — спеціяльно для Альманаху світочами української літератури написаною — белетристикою (Лепкий, Кобилянська, Стефаник, Черемшина і ін.). Дещо з неї появилось згодом у ріжних інших збірниках (нпр. Романа Купчинського „Дума про Федя Черника" та М. Рудницького перший в укр. мові переклад „Мазепи" В. Ґіґо). Рукописи історичної частини Альманаху здебільша видавці таки врятували. В 1921 році у Празі вийшли окремою брошурою (8°, стор. 39), як відбитка з „Розбудови Нації", „Причинки до історії української революції" полк. Евгена Коновальця, що були другою статтею в Альманаху, як освітлення політичної сторінки історії СС-ів та авторитетне виязнення — інколи просто ревеляційне — ріжних, леґендою чи злобою закритих, історичних моментів. Зберігся теж текст першої — найважнішої — частини Альманаху, — широкий історичний нарис Василя Кучабського, виготовлений на підставі великої сили з усіх сторін, від ріжних СС-ів, зібраних споминів та матеріялів, та потім перевірений гуртком членів колишньої Стрілецької Ради. В 1930 році велись навіть розмови з В-вом „Червоної Калини" про видання того нарису, як окремої книжки. Цей замір перенесено потім на перемиський терен і вже навіть розпочалась ґазетна реклямa, що книжка в друку в одному перемиському Видавництві. Навіть вже зібрано на це видання гроші дорогою передплати. Аж ось саме наспіли відомі осінні події 1930 року та після якоїсь ревізії — ті матеріяли опинилися на поліції. Нині — зачуваю — вони вже знову щасливо добуті і ждуть видання. Коби воно мерщій наступило!...

А всеж, навіть і коли появиться нарис історії СС-ів, зладжений Кучабським, він не буде вже заокруглений, не обійматиме цілої історії СС-ів, від навязання до матірньої орґанізації УСС-ів та від огляду перших спроб творення Відділу СС-ів при Галицько-Буковинському Комітеті при Центральній Раді у Київі (весна—літо 1917) до траґічного дня 6. грудня 1919 у Чарторії. У нарисі В. Кучабського зацитовано — здається мені — також уривки щоденника пок. полк. Отмарштейна, а останню частину нарису, від березня 1919 року, зладив тодішній шеф штабу Корпусу СС-ів — ґен. Марко Безручко. Коли „Золоті Ворота" друкувались у Берліні, ґен. Безручко отримав та зберіг у себе коректорські відбитки своєї частини скрипту. По шости роках, коли втратив надію на швидку появу повної історії СС-ів, передав цей скрипт до використання Українському Военно-Історичному Т-ву у Варшаві. Книжка п. н. „Січові Стрільці в боротьбі за державність" є саме тією частиною нарису історії СС-ів, який у цілості мав увійти в Альманах „Золоті Ворота".

*

Ґен. Марко Безручко є вихованком кол. російської Військової Академії та старшиною ґен. штабу. Весь спосіб його писання, ба навіть його стиль — це питомі риси письменника ґенерального штабу. Ніяких пустих фраз, ні одного зайвого речення, ніякої „поезії", — сухий, діловий тон та найбільш „діловий" — тільки не сухий, бо кровю политий — зміст. Писаний він по військовій схемі: стан війська, плян операції, переведення і висновки. І знову: стан, плян, переведення та висновки... Таким робом ціла книжка — це найбільш фаховий опис боєвої діяльности Січових Стрільців за 8 місяців 1919 року, це найавторитетніший стратеґічний огляд, густо перетиканий стратеґічними шкіцами. Очевидно, що такий характер книжки не робить її доступною не то для широких мас, але навіть для пересічного інтеліґента, який — не служив у війську та не знає, що таке війна і то війна в часах революції, при браку мобілізаційних можливостей, при непевному запіллю, при розрусі транспорту, при руїнницьких впливах деструктивних гасел, при щоденних явищах найбільшої посвяти й самопожертви та найбільшого шкурництва й нікчемности...

Цей непопулярний характер книжки ґен. Безручка можна би вважати недостачею, як би не те, що саме таких поважних военно-історичних книжок у нас дуже мало (хто, без довшої надуми, назве ще якісь імена поза іменами ґенералів Капустянського, Омеляновича-Павленка (старшого) й Петрова?) З цього погляду книжка ґен. Безручка є надзвичайно вартісною появою. Зокрема прецінними є остаточні загальні висновки про орґанізацію української армії та натяки на політичну безпляновість і нерішучість, яка катастрофально відбилася на ході военної акції у 1919 році.

А проте вартість книжки М. Безручка не лише як джерельний матеріял: хто переборе перші сто-

рінки важкого військового стилю і прочитає всіх сторінок вісімдесять — тому розгорнеться перед очима геройська епопея неймовірних зусиль і подвигів. Автор описує день за днем, крок за кроком та пядь за пядею землі, яку здобували й боронили найкращі вояки, яких бачила новітня українська збройна сила.

Ґенерал Безручко — один із найкращих зпоміж тих найкращих — про себе не згадує ні словом, і з компліментами для своїх товаришів зброї не квапиться. Тільки тут і там спомини сердечної муки тих 8-ми місяців витискають з мовчаливих уст ґенерала кілька тепліших слів (на сторінці 23 читаємо: „...Корпус СС Шепетівки не втримав, але героїчна її оборона лишиться на завжди дорогою сторінкою у серці кожного Січового Стрільця, і спомини про бої тих днів завжди будитимуть у Стрільцях гордість і силу...“). Хто знає ґенерала Марка Безручка, його нотоpiйну скромність, простоту і простолінійність та інстинктовну нехіть однаково говорити як слухати навіть найбільш заслужених слів похвали й признання — той не дивується, що він волів славити Січових Стрільців — сухим, на 100 відсотків правдивим описом їх діл. Таким описом Січово-Стрілецький ґенерал віддав глибший поклін Стрілецтву та його ідеї, ніж найдовшими пеанами...

*

Таким робом книжка ґен. Марка Безручка є безцінним збагаченням літератури до історії СС-ів. Крім згаданої брошури полк. Коновальця та невиданого ще матеріялу „Золотих Воріт“, в міжчасі появилося чимало спогадів і нарисів (головно у „Літописі Ч. К.“ та ЛНВістнику). Зокрема слід згадати призвище Крезуба та Р. Дашкевича (цей останній видав невеличку брошуру). Однак усі ці останні твори мають характер фраґментаричний, а подекуди навіть радше белетристичний, ніж історичний. Всеж, реаґуючи нині повну історію СС-ів, годі будлоб обмежитись лише до того матеріялу, який був до розпорядження в 1922/3 р.; треба булоб взагалі прийняти інший принцип: зібрати перш усього весь видрукований уже матеріял, зробити його селекцію, а все вартісне получити та видати в одному суцільному збірнику. Очевидно, такі дати, як бібліографія чи список поляглих і померших, — мусілиб бути перевірені та доповнені.

Коли все це станеться — невідомо. Однак поки цього не буде — у визвольницькій літературі завжди істнуватиме болюча прогалина, а культ української історичної традиції не матиме одної з найтрівкіших підвалин. Бо тої ґранітної підвалини, якою є історія Січових Стрільців — ніяка інша історична пригадка, пригадка навіть найповажнішої, найбільш траґічної чи зворушливої події ніколи нам не заступить...

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“).

Написав: *Д-р Іван Карбинець.*

II.

УТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ҐРУПИ В РУДЕЧЧИНІ ТА ЇЇ БОЇ ДО 15. V. 1919 Р.

в) ТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ҐРУПИ.

1. **Ліквідація повітової команди в Рудках***). Дотеперішня команда в Рудках, хоча в початках носила дивну назву: „Українська Повітова Військова Рада“, була фактично повітовою командою, зглядно в таку команду внедовзі по своїм повстанню перемінилася. Повітовою командою була вона на ділі й за пор. Околота й за пор. Байґерта й за пор. Укарми, а перетрівала до половини січня 1919 р. Тоді то Державний Секретаріят Військових Справ наказом з 10. січня 1919 р. зарядив, що з днем 20. січня 1919 р. перестають існувати всі повітові команди, крім повітових команд в Збаражі, Скалаті, Гусятині, Городенці, Снятині й Косові. Отже рудецька команда мала бути також на основі цього наказу зліквідована. Але властиво зліквідувало її саме життя, бо для прифронтової території ця команда не вистарчала. Її ліквідація наступила з хвилею творення команди операційної ґрупи, що сталося правдоподібно 15. січня.

2. **Творення команди операційної ґрупи***). Як вже згадано, Рудеччину підчинено в критичних днях командуванню полк. Кравса. Чи це сталося на зарядження Начальної Команди, чи тільки команди стрийської военної области — не знаємо.

Полк. Кравс іменував комендантом рудецької ґрупи сот. Осипа Станіміра, дотеперішнього команданта куріня, якого дві сотні під командою пор. Тарнавського зліквідували небезпечну ситуацію в Рудеччині. Сот. Станімір, що прибув до Рудок 14. або 15. січня, перебрав зараз команду з рук дотеперішнього команданта Рудеччини пор. Укарми, запровадив який такий порядок, та за два, три дні передав команду ґрупи сотникові Карлові Гофманові, якого іменувала комендантом ру-

*) На основі: 1) Розпоряду в „Вістнику Д. С. В. С. ч. 3 з дня 10. січня 1919 р.; 2) власних спостережень автора.

*) На основі: 1) Рукопису о. Д-ра Вергуна; 2) устних інформацій п. Д-ра Володимира Котецького; 3) опису п. М-ра Антона Тарнавського.

децької ґрупи стрийська воєнна область, точніше полк. Коссак, мимо того, що вже був командант ґрупи. Сот. Станімір передав команду ґрупи і перебрав команду свого куріня, стягнувши ще в Рудеччину свою третю сотню, яка називалася шестою, а якої командантом був пор. Тарнавський, що її знову перебрав.

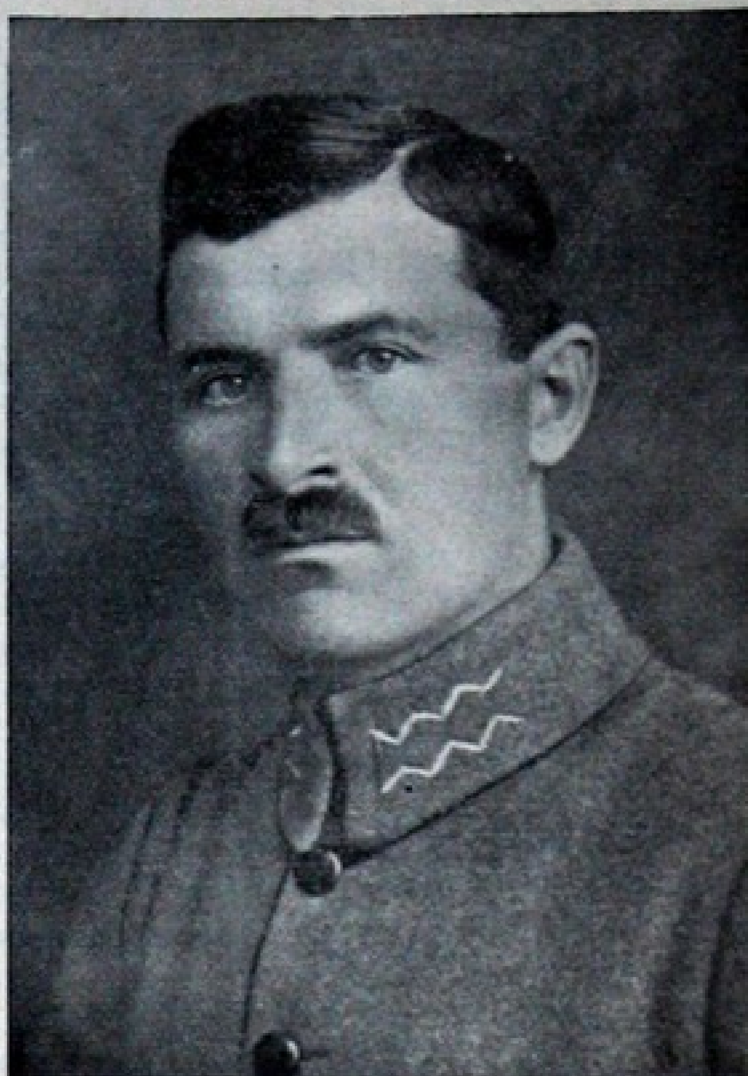
3. **Прибуття артилерії***). 14. січня 1919 р., це є зараз по опануванню ситуації, прибули до Рудок перші ешелони „Дніпровської Гарматньої Бриґади“. Дальші ешелони прибували постепенно, по вивантаженню перших. Ця наддніпрянська бриґада складалася з двох полків по 3 батерії, а кожда батерія мала по 4 полеві, тридюймові гармати; разом числила 24 гармат. Крім них мала багато ящиків, велику скількість стрілен так при батеріях як і в окремій муніційній валці. Гарматчики були добре умундуровані, а команди батерій були виеквіповані в потрібне приладдя. Команда бриґади мала до розпорядження одно чи два особові авта. Командантом цієї бригади був отаман Білокриницький. Командантом І. полку цієї бриґади був якийсь молодий хорунжий, зате командантом батерій були старші сотники, штабскапітани, як приміром штабскапітан Левковцев. — Ця бриґада примістилася спочатку в Дубаневичах а може й Гошанах.

Прибуття такої значної скількости артилерії в Рудеччину, значно піднесло духа й Рудеччан і частин на рудецькім відтинку.

4. **Українські сили на рудецькім відтинку по зліквідуванню офензиви ґен. Зелінського, до кінця другої декади січня 1919 р.****). Зараз по зліквідуванню офензиви ґен. Зелінського, обсадив пор. Тарнавський, як вже вище згадано, двома сотнями первісні „рудецькі позиції“ в Угерцях Незабитівських. На полудне від нього, проти Поріча Любінського, де були Поляки, а саме в Порічу Ґрунтовім стояла сотня чет. Йовика, та якась сотня, що зараз прийшла десь з „Ґрупи Щирець“. Обі творили курінь під командою пор. Гладиловича, що найчастіше перебував на ст. Комарно—Бучали, де мав базу й панцирний поїзд ч. 2. Чет. Йовик, на приказ полк. Кравса, виміняв свою сотню на іншу, що дотепер була коло Хирова, тому що в давнішій сотні були переважно Рудеччани, яких близькість домів деморалізувала. А далеко на ліво від Угерець Незабитівських, бо аж в Довгомостисках коло Судової Вишні була самостійна сотня чет. Чайківського. В Дубаневичах і здається Гошанах розміщувалася „Дніпровська гарматня бригада“. Це були всі українські сили на цьому відтинку менше-більше в часі від 14. до 20. січня. Так фронт, як на тодішні часи, був вже ніби досить добре обсаджений і то так ненадійно, тільки мав такі важні хиби: 1) Ще не було сталої команди

*) На основі: 1) Власних спостережень автора; 2) записок п. Володимира Костика, пізнішого значкового цьої бригади, за які йому автор щиро дякує; 3) ріжних дрібніших устних інформацій.

**) На основі: 1) Рукопису о. Д-ра Вергуна; 2) устних інформацій пп. інж. Григорія Йовика, М-ра Антона Тарнавського і Омеляна Верхоли; 3) власних спостережень автора.

Сот. ОСИП СТАНІМІР

й штабу ґрупи; 2) частини не мали телефонічної злуки з командою ґрупи; 3) частини в більшости не мали злуки зі собою; 4) був брак ріжних тилових установ, як шпиталів, інтендантур, обозів і т. д., однак це з початком третої декади січня доповнено.

Про чисельну скількість цієї ґрупи (стан харчевий і боєвий) годі нині щось певного сказати, з браку джерел; можна тільки приблизно приняти, що харчевий стан доходив до 2000 людей.

г) ЗАКІНЧЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ҐРУПИ*).

1. **Відтинок рудецької ґрупи та його офіціяльна назва.** Коло 17. січня переняв команду рудецького відтинка сот. Карло Гофман, та протягом кількох днів закінчив орґанізацію ґрупи. Річ зрозуміла, що й пізніше наступали в ґрупі ріжні зміни, але створення орґанізаційної цілости зі слабо дотепер звязаних частин та створення найконечніших установ і помічних відділів припадає саме на цю початкову діяльність сот. Гофмана. Передусім на основі приказів, які одержав він певно в Стрию, означив докладно відтинок, який мала держати ґрупа під його командою. Цей відтинок, (ідучи зі заходу на схід), тягнувся від дороги, що йде зі с. Никлович до Судової Вишні, аж по с. Піски над Верешицею; його довгота виносила около 30 км. Ціла ґрупа дістала назву „Ґрупа Гофмана“; однак називали її також „Ґрупою Рудки“. Вона входила в склад 8. Самбірської Бриґади

*) На основі: 1) власних спостережень автора, 2) устних інформацій п. інж. Григорія Йовика і п. д-ра Володимира Котецького, 3) рукопису о. д-ра Вергуна „Причинки до іст. 8. укр. бриґади“, 4) записок п. Володимира Костика.

полковника Кравса. Ця бриґада, найбільша з усіх тодішніх галицьких бриґад, повстала в часі пересновної реорґнізації Галицької Армії, яку перепровадив шеф штабу Армії полк. Мишковський якраз десь з кінцем другої та в третій декаді січня, 1919. р. 8. Самбірська Бриґада обіймала фронт від Карпат попри Хирів та рівнобіжно до залізничого шляху Перемишль—Хирів під Перемишль, а звідси на схід, рівнобіжно до залізничого шляху Львів—Перемишль аж під Городок Ягайлонський, а звідти на полудне здовж Верешиці аж по с. Піски. Відтинок цієї бриґади ділився на кілька ґруп. Рудецьку ґрупу, що занимала її скрайно праве крило, означено числом один. (I. ґрупа), крукеницьку ґрупу (на захід від рудецької) означено числом два (II. ґрупа), а хирівську ґрупу числом три (III. ґрупа). Однак старі назви ґруп залишилися й на дальше, навіть в офіціяльній переписці.

2. **Початкова діяльність сот. Гофмана; орґанізація установ та помічних відділів.** Дальше сот. Гофман доручив, щоби всі команди відділів ґрупи, так піхота як і артилерія получилися зараз телефонічно з командою ґрупи в Рудках, щоби присилали щодня звіти стану й ситуаційні звідомлення, та щоби кожна частина на фронті мала сталу лучбу направо й наліво зі сусідними відділами. Він сам обїхав фронт і запізнався з командантами підчинених собі частин та з тереном, на якім мала ґрупа оперувати.

Разом зі сот. Гофманом приїхало кількох інших старшин, завданням яких було зорґанізувати установи та помічні відділи ґрупи. І так сот. Вербенець орґанізував інтендантуру, сот. Бізанц з двома старшинами (хор. Орлецьким і чет. Ткачишином) утворив відділ закупу худоби, пор. Сілецький, медик, орґанізував полеву лічницю, що дістала, так як і ґрупа число один. Хор. Лалак привіз з кількома людьми телефонічне приладдя й утворив телефонічну чету. Пор. Станчак, що приїхав до Рудок ще здається перед Гофманом, орґанізував обоз та булавну сотню при помочі чет. Заблоцького. Приїхали: чет. Луцик, що став стацийним командантом, пор. Сенета, що став командантом полевої жандармерії, а дальше розвідчий стршина (Р. с.) хор. Войтович, ліквідуючий хор.?, полевий духовник о. Косонога, та ветеринар чет.?

Григорій Йовик, значковий „Ґрупи Гофмана".

Підхор. Володимир Котецький, командант двірця в Рудках.

3. **Рудеччани у ґрупі.** Старшини й підстаршини Рудеччани в більшости вже були розійшлися по фронтових частинах. Пор. Околот був з батерією десь коло Сокаля, пор. д-ра Царевича приділено до „Дніпровської Гарматньої Бриґади", що розташувалася в околицях Дубаневич у Рудеччині, чет. Швець і хор. Верхола були на панц. поїзді ч. 2, чет. Йовик позбирав по офензиві ґен. Зелінського людей своєї сотні й тримав Поріче Ґрунтове. Двох старшин а саме пор. Кульчицький Зенон і хор. Рондяк попали в польський полон, а один, хор. Михайло Береський згинув. Про кількох інших не знаємо, де вони, в часі орґанізування ґрупи перебували. В самих Рудках, при команді, залишився був підхор. Котецький, що був за сот. Станіміра а відтак з тиждень (десь до 25. І.) і за сот. Гофмана значковим ґрупи, та хор. Кульчицький Володимир, якого приділено до полевої жандармерії. Десь коло 25. січня значковим (адютантом) при команді ґрупи назначив сот. Гофман чет. Григорія Йовика і цю функцію повнив він вже безперервно аж до кінця існування Української Галицької Армії. Підхор. Котецького приділено десь в лютні зразу до стаційної команди, а відтак назначено його командантом рудецького залізничого двірця.

Щож торкається стрільців Рудеччан, то в цьому часі находилося їх в ґрупі небагато. Частина булавної сотні, більша частина обслуги скорострілів на панцирнім поїзді ч. 2, сотня чет. Йови-

ка в Порічу Грунтовім (цю сотню відіслав незабаром чет. Йовик на приказ полк. Кравса під Хирів), а дальше трохи при команді двірця — от це були Рудеччани; більша їх частина повнила тоді службу на інших відтинках фронту. Так отже рудецька група від хвилі заіснування складалася в більшости вже з не-Рудеччан. Але цей стан дещо змінювався шляхом припливу нових доповнень. Так прим. 1. лютня (1919 р.) привіз пор. Володимир Костик зі Стрия до Рудок, зглядно до Дубаневич до „Дніпровської Гарматньої Бригади", як її доповнення 62 гармашів, з котрих більшість походила з Рудеччини. Але річ природня, що такі дрібні доповнення не змогли вже змінити дійсного стану, і в групі а відтак в бригаді аж до ліквідації У. Г. А. мали вже чисельну перевагу вояки й навіть старшини з-поза Рудеччини.

4. **Хиби в організації групи; коротка характеристика сот. Гофмана.** Ці люди, з якими сот. Гофман приїхав до Рудок, взялися зараз до праці й протягом кількох днів були вже установи й поміщені відділи групи зорганізовані. Та відразу впадає нам в очі одна хиба при організованню операційної групи, а саме, що вища команда (в цьому випадку команда III. Гал. Корпусу, — бо вона, понад головою полк. Кравса, всім заряджувала), — думала за ріжні установи для групи та присилала людей до їх обсади, а не подумала про те, від чого саме треба було зачати, а саме про приділення до групи якогось доброго шефа штабу, який мав би докладне поняття про те, як ведеться війну. Це тимбільше повинна була зробити, що сам командант, сот. Гофман, не мав великих кваліфікацій за команданта групи на так великому відтинкові. Це був звичайний активний австрійський старшина, буковинський Німець, що мав за собою тільки кадетську школу та літа служби на війні, де дійшов тільки до степеня сотника. Якими мотивами руководилася команда Корпусу, коли його іменувала командантом групи, не знаємо. Але якби там не було, то в усякому випадкові вона повинна була дати йому якогось доброго шефа штабу; однак цього не зробила. Щойно сам сот. Гофман мусів шукати довший час по частинах групи за старшиною, який зміг би повнити ці важні функції шефа штабу. І щойно по кількох тижнях, десь може коло 20. лютня, назначив ним пор. Олександра Трача, що дотепер був в якійсь сотні, що прибула під Судову Вишню. А до цього часу шефа штабу не було. Ціла команда групи складалася зі сот. Гофмана, а йому до помочі був значковий, спочатку підхор. Котецький, а за кілька днів пор. Йовик, який повнив обовязки і адютанта, і персонального референта, і начальника канцелярії, і мав полагоджувати петиції цивільного населення, і подавати ситуаційні звідомлення, і багато інших справ. І як сот. Гофман, що донедавна командував тільки якоюсь австрійською сотнею чи курінем і то на відтинку не більшим як 1/2—1 км., міг тепер сам вести доцільно операції на 30 км. відтинку, координувати акцію піхоти й досить сильної артилерії та примінювати нові методи боротьби, яких вимагали змінені обставини, а які значно ріжнилися від метод світової війни? До цього він потребував конечно доброго шефа штабу вже від першої хвилі по обняттю команди, й зле сталося, що такого чоловіка він тоді не мав.

Пор. Олександер Трач, шеф штабу „Групи Гофмана".

Друга справа — це розвідка. На цьому полі було також страшне незнання, чи легковаження справи. Ми тепер всі знаємо, що керму розвідки повірюється людині з правдиво великою інтелігенцією, бо тільки така людина зуміє видістати відомости про заміри противника перед їх зреалізуванням, дізнатися про його сили, становища, настрої і т. д. і це все донести на час своїй команді. Цього перший-ліпший чоловік не зможе зробити. Тому не диво, що команда групи ніколи не мала якихсь солідних агентурних відомостей та тому й мало що знала про сили й заміри Поляків.

Третя важна справа — на яку команда групи не звернула уваги — це непропорціонально велика скількість людей в установах групи в порівнанні зі станом частин на фронті. Люди при тих установах були дуже часто сильніші й здоровіші, як у фронтових частинах; отже треба було конечно зробити „чистку". Толерування такого стану деморалізує фронтові частини та стає перешкодою в їх руках.

Це були-б найголовніші хиби, які були при організації групи.

5. **База групи.** Базою групи стали Рудки. Містечко до цього надавалося своїм менше-більше осередним положенням на відтинку групи та тим, що тут перехрещується багато доріг, що лучать ріжні місцевости рудецького та інших повітів, та що посідає залізничу стацію, до якої доїздили поїзди зі самбірського залізничого вузла. Отже Рудки давали можність скорого й найдогіднішого звязку з одної сторони з частинами групи на фронті, а з другої сторони з вищими командами

та зі запіллям. Тому в Рудках примістилася команда групи та всі установи й помічні відділи. Інтендантура примістилася у вагонах на стації; також у вагонах містилася муніція. Всі інші установи, як полева лічниця, відділ закупу худоби, ліквідатура, розвідчий відділ, полева жандармерія, телефонічна чета, стаційна команда та булавна сотня найшли приміщення в місті. До цього, що Рудки стали базою групи причинилася й та обставина, що місточко було вже досить далеко поза фронтом (приблизно 12—15 км.), отже поза засягом безпосередних воєнних ділань. (Пізніше, починаючи від 4. лютня, навідували його досить часто польські літаки та кидали бомби, але група не поносила від цього ніяких поважніших шкід; про це ще буде мова в дальших розділах). Найбільше майна групи було на стації в Рудках, яка маючи тільки 4 тори, була формально завалена вагонами. Цього майна оберігала частина відділу двірцевої команди, підчас коли друга частина рубала й звозила з околиці дрова, якими опалювалося тоді залізничі машини. Крім того двірцевий відділ провірював всі перепустки військових і цивільних осіб, оскільки такі їхали (цивільне населення мало ограничену свободу їзди залізницею). Зрештою рух поїздів був дуже малий (здається, що тільки раз на добу приїздив поїзд до Рудок зі Самбора, а відтак вертав назад).

Харчі закуповувала інтендантура переважно в Рудеччині за винятком тільки таких, яких тут не можна було дістати, як прим. цукор, сіль і т. д. та складала їх у вагонах. Звідси розвозили харчі а також муніцію до частин на фронті; це робили переважно возами, що належали до обовів тих частин.

6. **Розміщення й сила частин ґрупи.** Перед кінцем третьої декади січня 1919. р. розміщення частин групи було майже таке саме, як в половині та з кінцем другої декади; також сила частин не змінилася. Цей стан зачав змінюватися основно з кінцем місяця січня, бо стали надходити нові відділи, які спільно з рудецькою групою мали розпочати велику офензиву на залізничий тор Львів—Перемишль.

7. Схема І. Ґрупи 8. Самб. Бриґади („Ґрупи Гофмана" або „Ґрупи Рудки"). 3. декада січня 1919. р.

Команда ґруп.

Командант: Сот. Карло Гофман (перед ним кілька днів сот. Осип Станімір
Шеф. штабу: пор. Олександер Трач (десь від 10. II. 1919.)
Значковий: чет. Григорій Йовик (перед ним кілька днів підхор. Володимир Котецький).

Установи й помічні відділи ґрупи.

1) Інтендантура Інтендант: сот. Вербенець	2) Відділ закупу худоби Кмдт: сот. Бізанц	3) Ліквідатура Ліквідуючий: хор. ?
4) Полеве душпастирство Полев. духовник: о. Косонога	5) Полева лічниця ч. 1. Кмдт: пор. Сілецький, медик	6) Ветеринар групи: чет. ?
7) Розвідчий відділ Кмдт: Р. с. хор. Войтович	8) Телефонічна чета Кмдт: хор. Лалак Михайло	9) Відділ полевої жандармерії Кмдт: пор. Сенета
10) Стаційна команда Кмдт: чет. Луцик	11) Команда двірця в Рудках Кмдт: ?, від полов. лютня підхор. Котецький Волод.	12) Булавний відділ і обоз Кмдт: пор. Станчак Іван

Боєві технічні частини.

„Дніпровська Гарматня Бригада" з 24 гармат 3 дюймових в 2 полках по 3 батерії (около людей 500) Кмдт: от. Білокриницький	Панцирний поїзд ч. 2. 1 гармата 6 cm., 8 скорострілів Кмдт: чет. Швець Теодор

Піхотні частини.

Курінь сот. Станіміра 3 сотні, (около 600 крісів). Кмдт: сот. Станимір Осип Значковий: Хор. Маяр	Курінь пор. Гладиловича 2 сотні, (около 300—400 крісів). Кмдт: пор. Гладилович Значковий: ?

9. Самостійна сотня чет. Чайківського
(около 200 крісів.)
Кмдт: чет. Чайківський.

Бандит

Написав: *Володимир Струк*

В дні 1-го липня 1917 р. попав я з цілим Легіоном Українських Січових Стрільців під Конюхами в російський полон. По кількох днях приїхали ми через Київ до місточка Дарниці, що положене вже на Лівобережній Україні, а віддалене від Київа яких 5—6 верств. В Дарниці був переходовий пункт для воєнно-полонених. Там перебули ми кілька тижнів, а врешті мали нас вислати на схід — як казали в пензенську ґуберню. Перед нашим відїздом відвідали нас представники українських орґанізацій з Київа, привезли грошей, папіросів і ще дещо і попращавши нас на далеку дорогу, обіцяли вистаратя для нас у військової влади дозвіл повороту на Україну. В той час вже урядувала в Київі Центральна Рада.

Я та інші старшини дістали по 100 царських рублів, які нам мали вистарчити на придбання найпотрібніших річей.

Одного ранку хтось повідомив нас, що за кілька годин ваґонуємося і відїзджаємо до Пензи. Довідавшися від втікачів з Пензи (між іншими Петро Дідушок втік з полону з Пензи), що там дуже погано, табор полонених находиться серед пісків, брак води, погані харчі, я загадав не поїхати з транспортом до Пензи, а втікти, як не з місця, то по дорозі. Коли ми повсідали до ваґонів, я розділив своє майно (крім грошей) між товаришів і попросив конвоєнта дозволу збігати до містечка за тютюном на дорогу. Діставши дозвіл, я пішов на місто, а звідси подався на трамваєвий перестанок (трамвай курсував постійно між Дарницею і Київом) і ставши собі з боку, ждав, коли віз буде відходити до Київа. Всі старшинські відзнаки я позривав і виглядав, як полонений австрійської армії, що працює на залізній дорозі. (В той час богато австрійських полонених працювало на залізній дорозі.)

Всівши без білету до ваґону, я заїхав до Київа і відшукав осідок Центральної Ради. Там стрінули мене знайомі стрільці, завели на телефонічну стацію, що містилася в маленькій кімнатці на піддашу будинку Центральної Ради, перебрали, дали якийсь кашкет і ґімнастьорку і я як вільний горожанин опинився на вулицях Київа. Походивши та порозглядавши по Київі, стрінув я богато знайомих У. С. С., що давніше вже позникали з табору в Дарниці, богато бачив Галичан зі Станиславова, які як біженці або закладники були вивезені в глуб Росії на Сибір, та з настанням української влади вернулися на Україну і працювали по українських установах та всякого роду урядах.

В той час стрінув я у Київі хор. 19 п. п. Карвана, що ще під Семиківцями попав у полон, познайомився з двома Іванцями, братами четаря Іванця, артиста маляря, що вернувши з далекої північної Сибірі привезли зі собою на память одяг Ескімосів, який складався зі самих медвежих та реніферових шкір. Стрінувся врешті з хорунжим У. С. С. Королем, що так, як я втік з лягру в Дарниці. Мав той Король золоту медалю за хоробрість, та коли нестало йому грошей, пішов до золотника і продав медалю за 105 рублів. Волочився так по вулицях Київа і шукав ресторану, де можнаби зїсти дешевий обід. В той час було в Київі кілька кухонь, які давали обіди по знижених цінах. Була навіть одна польська кухня, де можна було дістати добрий обід за 40 коп.

Коли врешті моя готівка була на вичерпанні, загадав я взяти якусь працю, щоб не голодувати. Я вистарався в Центр. Раді особисті папери, змінив своє назвисько за порадою товаришів на Володимир Петрович Бучинський і мав дістати посаду, та не в Київі, а в Катеринославі. Двох нас, я і хорунжий австрійської армії Грицюк (прибране назвисько), Українець, вибралися в дорогу до Катеринослава. Грицюк був уже цілий рік у російськім полоні, і орієнтувався в тамошніх обставинах та знав трохи по російськи. Я по російськи ані в зуб. Мені було з тим дуже добре і вигідно, бо товариш Грицюк всюди говорив, — де було треба, про всьо розпитував, а я лише ходив за ним і не знав навіть гаразд, яка то має бути наша посада, що маю робити, тай не знав, чи зумію цю працю виконувати.

Ми оба всіли на пароход на пристані на Подолі і за $1^1/_2$ доби долі Дніпром приплили до Катеринослава. Пливучи Дніпром, оглядали ми чудові його береги і тоді щойно стало мені ясно, чому то Шевченко стільки поезій присвятив Дніпрові, защо він так полюбив цю ріку. Як чудово представляється Київ з Дніпра! Ми проплили яких 40 км. на південь від Київа, а все ще було видно дзвінницю Лаври Печерської, що світила при заході сонця червоним світлом, немов би горіла. Які чудові береги Дніпра! Немов у калейдоскопі пересуваються перед тобою високі стрімкі береги, то нагі стіни скель, то просторі плавні з безліччю водяної птиці. На берегах Дніпра видко здалека села з біленькими стінами хат, що здалека виглядають неначе діточі забавки. Що кілька сіл, то пристань. Пароход припливає до берега, одні всідають, інші висідають і знову великі колеса розбивають спокійні води Дніпра. Плинемо вниз. По дорозі Шевченкова могила, Канів, дальше Черкаси, Кременчуг, Верхнедніпровськ, а там ще дальше Катеринослав.

В приємнім настрою покинули ми пароход, всіли на трамвай і якимись вуличками заїхали на край міста шукати „якогось" Мазепу (пізніший міністр). Коли відшукали, товариш Грицюк вступив до хати, в якій мешкав Мазепа, а я заждав на вулиці. По хвилі вийшов Грицюк з невеселою міною і сказав, що з нашою посадою не дуже то певна справа. Цей, що рішав справу наших по-

сад -- себто Мазепа — тяжко хорий на тиф, однак дав якусь записку і казав удатись на таку то вулицю під таке число. Пішли. Там сказали нам, що посаду дістанемо. Треба нам приходити через кілька день на „уроки“. Біда моя, що я не знаю російської мови. Що це уроки, що це карандаш, що це бумага? Дещо знав Грицюк, дещо догадувались, а дечого таки зовсім не знали. Особливо мені було дуже тяжко без знання російської мови. Ми покупили собі зшитки та олівці і з тим пішли до вказаної кімнати на „уроки“ себто виклад чи лекцію. — На ті уроки поприходило богато людей ріжного віку обох полів.

Велика саля битком набита. Лавки шкільні не містили всіх слухачів і богато стояло попід стінами. Вийшла панночка літ около 25, гарна, струнка і зачала виклад. Що говорила — я нічого не розумів. Об мої вуха обивалися такі слова: все, сор, груз, вигрузка, погрузка, рож, інтендантська пурка. Я сидів весь час, як на „турецькім казаню“. Коли скінчився урок і ми вийшли на вулицю, я запитав товариша, що там було говорено. Він сам не знав як слід, та потішав, що якось то буде.

— Я тобі роскажу по всіх викладах, — казав він.

А я зачав застановлятись, чи не зрезиґнуватиб мені з цеї посади, щоб не виставляти себе на сміх. Переночували ми оба в готелі на однім ліжку, на голім сіннику, з якого вилазила солома, і знову пішли „получать урокі“. І знову ті самі слова і знову рож, ржи, продовольствіє, груз і я знову нічого не розумів. Перерва на обід, по обіді знову виклад тіеїж панночки з таким самим вислідом. Під вечір ми одержали „аванс“ себто зачет на платню, пішли до склепу, купили по кілька аркушів паперу, пера, бібулу, лінійку, чорнило і ножик і з тим пакуночком я мав їхати на посаду. Куди маємо їхати і що то за посада, я ще нічого не знав. Одно я зназ, що моя праця буде при „хлебе“, але чи я буду пекарем, чи чимсь в тім роді — я не знав. Коли ми полагодили свої орудки, пішли на стацію довідатись, коли відходять поїзди у Верхнедніпровськ. На другий день рано десь коло 6 години ми знову були вже на двірці. Я купив собі малу валізку плетену з пруття і зложив в неї свої канцелярійні прибори. Ту валізку я купив на те, щоб хто не думав, що я такий „голиш“, що нічого не маю. Валізку замкнув на колодку.

Всіли до поїзду і їдемо. По годині - двох заїхали на стацію Верхнедніпровськ. Висіли. Розглядаємося довкруги поза стацію — всюди щире поле. Коло стації кілька візників накликують всіма голосами Наймаємо візника, щоб нас звіз до міста Верхнедніпровська, віддаленого від стації 12 км. Та в тім заїжджає на стацію поїзд з військом. Відділ війська їде на фронт. Стація вмить зароїлась вояцтвом. До нашого візника підходять два салдати, поговорили щось з ним і оба всідають коло нас. Я запитав:

— То ви не на фронт?

— Хватіть время, чтоб паґібать — відказав салдат і коні рушили полями в напрямі Верхнедніпровська.

Перед самим містом вискочили оба салдати з повозу і подались на поля. Вони походили з тих сторін. В поспіху, з яким висіли, забули два маленькі клуночки в буді повозу. Ми переглянулись з Грицюком і пошепки нарадились, що з клуночками зробити. Рішили нікому не признаватись і клуночки взяти. Приїхали до міста, заїхали перед готель, заплатили візника, винайміли кімнату і взялись розпаковувати клуночки. На наше щастя, були це дві пари нового біля, яке салдати дістали перед відходом на фронт. Ми дуже зраділи цею „нахідкою“, бо ми мали лише стільки біля, що на собі.

Місто Верхнедніпровськ — це повітове місто, заселене переважно Жидами. Маючи документи, видані в Катеринославі губернським продовольственним комітетом, ми мали зголоситись в повітовім комітеті, а цей мав нас призначити на місце. Відпитавши, зайшли ми в повітовий комітет. Предложили документи, а там назначили нас в такі а такі села. Мені назначено два села, а то Мишурин Ріг і Деріївку. Товаришеві інші два села тогож повіту. Тут розходились наші дороги і ми вже більше ніколи не стрінулись. Розпращавшись і діставши деякі науки на дорогу, я сів на пароxід. Плив горі Дніпром які дві години і заплив в село Мишурин Ріг. З пароходу побачив я високий скелистий беріг Дніпра — кілька хаток і більш нічого. Я висів, а пароxід помчав до Київа. З валізочкою в руці, рушив я за людьми, що висіли з пароходу. Йдучи, розпитую якогось дядька про волосне правління — себто громадський уряд. Дядько цікавий, хто я, звідки (по говорі пізнавав, що я не тутешній), питав, чи я не з Волині, бо казав, що там так говорять, як я. Врешті каже:

— Ви чули про Ковбасу?

— Чому не чув, я сам люблю її їсти.

— Е, не про ту ковбасу я говорю, я про предсідателя волосного правленія, предсідателя революціонного комітету, предсідателя продовольственного комітету і ще якогось там предсідателя.

— Ні, не чув, — кажу я.

— Вам прийдеться з ним познайомитись, та уважайте, бо то хитра штука.

Мене ці слова зацікавили, та дядько казав, що це довго росказувати, а поживу в тім селі довше, дізнаюсь про все. І дійсно дізнався, малощо на своїй шкірі не відчув.

Село Мишурин Ріг — велике село. Буде мати до 10 тисяч душ, тягнеться коло 5—6 верстов, положене в яру, по обох боках високорівня. В селі є почта, дві церкви, кілька шкіл, 8 учительських сил, телефонічна стація, аптика, пристань над Дніпром, кільканацять жидівських родин, млин, а решта селяни, що займаються хліборобством. В селі в той час було досить інтеліґенції, бо крім урядовців було богато учеників, що вчащали до всіляких шкіл по містах. В той час було також кілька старшин російської армії, що приїхали до рідного села на відпустку.

Я прийшов на площу, на якій красувалось кілька більших будинків. На однім з них був напис: „Волостное правленіє Мишуринрогской волости". Ввійшовши в першу кімнату, побачив я кількох людей, що сиділи і писали при столиках, на кождім столику счоти до числення, а коло столиків ріжні інтересанти свобідно говорили, курячи смердячу махорку. Я приступив до першого з краю столика і запитав по українськи, чи не мігби я говорити з предсідателем волосного правління. Зараз всі очі звернулись на мене, бо кождий пізнав в мені чужинця. Чоловік, що сидів за столом, вказав мені рукою двері, на якій висіла табличка з написом: „Корнєй Филипович Колбаса".

Я застукав у двері і почув голос: „Войдіте!" Отворивши двері, побачив я чоловіка, що звернений боком до входових дверей, сидів за столом і щось писав. Був це чоловік найвище 40-літній, середнього росту, кремезної будови, волос на голові рудий, лице вкрите веснівками, на носі цвікер на шнурочку, одягнений в „гімнастьорку", підперезаний плетеним шнурочком, понижче були чорні штани, а на ногах чоботи. Підніс голову і запитав:

— Чаво вам нужно?

Я не хотів відразу зрадитись з мовою, тому тицьнув йому під ніс документи, які одержав в ґуберньскім продовольств. комітеті.

На двох чвертках паперу, записаного машиновим письмом з печатю і підписами, була виставлена моя леґітимація на назвисько „Владімір Петрович Бучинскій".

Предсідатель Ковбаса взяв від мене ті папері, прочитав їх і сказав:

— Харашоє!

Що він ще сказав, я того як слід не розумів, та я запитав його, де тут можнаб знайти кватиру і харч. Він на те подзвонив у дзвіночок, що стояв на столі і до кімнати увійшов чоловік, як я догадувався, сільський поліціянт. Ковбаса сказав прибувшому, щоб запровадив мене до єврея Шехтера, який на його приказ має відступити мені кватиру і дати харч. Я, почувши це, сказав, що радше замешкав би у селянина, як у Жида. На це він скочив з за стола і піднесеним голосом крикнув:

— Что? Не хатітє? Я соціяліст! Мнє всє равни.

Не ждучи дальших його викриків, я вийшов з кімнати. Переходячи через першу кімнату, я побачив, як деякі підсміхалися на мій вид. Вийшовши на вулицю, зачав я робити пошукування за кватирою і харчем. Врешті ця справа була якслід полагоджена.

Постепенно я почав робити знайомства і попав в гурт молодих людей обох полів. Місцем сходин була телефонічна стація. Там сходилася вечорами вся молодь, там розмови на всілякі теми, співи, там відбувалися проби на вистави і т. ін.

Згодом я мусів з центру села вибратись і замешкав у господаря, недалеко Дніпра, бо тепер начиналась для мене робота. Моя праця полягала на тім, що я приймав збіжжа з кількох поблизьких сіл, яке привозили селяни, складав це збіжжа в мішках у великім маґазині, побудованім над самим берегом Дніпра, а власникові збіжжа виставляв поквітовання на відповідних друках. За вказівками, одержаними з Губпродкому я це збіжжа ладував на пароходи і відправляв, де було треба. Так я робив в Мишурин Розі, а в Деріївці був дяк біженець з Волині, який робив те саме, а я лиш від часу до часу приїзджав і провірював квіти та продукт. За свою працю я одержував платню і добре мені було, та спокійно жилось.

Та не довго так тревало, бо зайшли події, що потрясли не лиш селом, але і повітом. Головну ролю в тій події відограв згаданий вище Корнєй Філіповіч Колбаса.

Щоб якслід зрозуміти те, що нижче буде сказане, треба вернутись в зад, в час російсько-японської війни.

В той час Ковбаса служив матросом у російській фльоті. На японських водах знюхався з Японцями, зрадив їм сиґналізацію російської фльоти, а опісля з кількома матросами ограбив пароходську воєнну касу і втік в родинне село на Україну в Мишурин Ріг. Вся поліція поставлена була на ноги і почала шукати Ковбасу. Та він, хитра штука, скривався по балках і провалах, по хуторах і Дніпрових плавнях і годі було його зловити. Врешті уряд наложив на його голову ціну. 10.000 рублів мав дістати той, хто живого Ковбасу доставить в руки справедливости. Хоч як висока була ставка, не вдалося нікому його зловити. А узброєний був Ковбаса так, що ніхто не важивсяби до нього наблизити, хочби і мав змогу. В кождій кишені носив револьвер, а на грудях мав мати бляху, якої револьверова куля не пробила би. Та знайшовся один тайний поліційний аґент, що заризикував своїм життям і вишукав Ковбасу. Передтим пустив поголоску, буцімто він дезертир з російської армії і в плавнях стрінувся з Ковбасою. Цей не підозріваючи зради, приняв тайного аґента до своєї банди, яка складалась з кількох людей. Хоча аґент був у банді Ковбаси, та не міг його ніяк доставити властям з тої причини, що при найменшім підозрінню був би його Ковбаса на місці застрілив. Та поліція не переставала шукати Ковбаси і нераз дуже круто приходилось бандитам. Іноді цілими днями примирали з голоду, боячися наблизитися до села по харчі. Врешті коли Ковбасі надоїло вже таке життя, умовився з тайним аґентом, що оба втечуть до Америки. Перед від'їздом Ковбаса дав сховати частину грошей одному бідному господареві, Хейликові, з тим, що кожної хвилі, колиби Ковбаса повернув, має йому Хейлик гроші звернути. По тяжких трудах вдалося Ковбасі і аґентові дістатися до Америки. Там перебули вони два роки, а за цей час на Україні втихло, а власти помалу забували про Ковбасу, а стративши всяку надію на його зловлення, більше його вже не шукали.

Ковбаса довідався, що за ним вже не шукають і вернув з аґентом до краю. Приїхали до Одеси.

З тої радости, що приїхали в рідний край, аґент так потрафив впити Ковбасу, що напів живого завіз його до готелю, там його роззброїв, замкнув кімнату, а сам зголосив на поліційнім участку, що має в руках Ковбасу. Занадто ще свіжо в памяти мала поліція історію Ковбаси, щоб розпитувати, як, що, коли. Приїхали до готелю, збудили Ковбасу. Цей вмить опритомнівши, сягнув до кишені по зброю, та лиш заскреготів зубами.

Скували, замкнули, засудили на вічну каторгу і вислали в далеку Сибір.

А був цей Ковбаса жонатий. У Росії був закон, що жінка чоловіка, який є засуджений на вічну каторгу, може вдруге вийти заміж, хоча чоловік її живе, бож він і так вже не поверне до неї ніколи.

І жінка Ковбаси скористала з того і віддалася за другого.

Хейлик, у якого Ковбаса здепонував гроші, знав, що для Ковбаси нема вороття, тому зужив гроші на свої потреби. Зачав нібито свиньми торгувати і нібито зачав дораблятися майна. Побудував собі гарний дімок, купив землі і став дітей образувати. Одного сина вивчив на інженіра, старша дочка була вчителькою, а молодша ходила ще до ґімназії. Зажив Хейлик — як кулак.

Та настала революція 1917 року. Найтяжчі тюрми отворились і найбільші злочинці поскидали кайдани і вийшли на світ Божий. Вийшов з ними і Ковбаса.

Одної днини, узброєний від стіп до голови, віхав він на коні до Мишурин Рога. Щоб зарекомандувати себе, казав бити в дзвони і скликати сход.

Почули люди, що Ковбаса вернув з каторги, пливуть вуличками села мов вода, щоб на Ковбасу подивитись і послухати, що скаже. Йдуть старики і діти, жінки, хлопці і салдати — всьо йде на нього подивитись.

А він, ставувши на бочці, з револьвером в одній руці і шпіцрутою у другій, росказував, як то він „страдав за революцію". Був він добрий бесідник, знав, як дядькам говорити. Казав, що треба вибрати революційний комітет, що треба землю панам відобрати і розділити поміж мужиків. Дядьки лиш потакували і казали: „Ви, Корней Філіповіч, будете в нас предсідателем революційного комітету, ви будете предсідателем волосного правлєнія, ви будете предсідателем продовольственного комітету".

Того лиш Ковбаса хотів. Зібрав собі кількох матросів Чорноморської фльоти, очайдухів, що самого чорта не боялись і давай з ними нападати на двори сусідних поміщиків і палити та грабити. Спалили Німця Лорана, спалили Москаля Сокологорського, а все добро, крім грошей, срібла і золота, роздали людям. Зі стаєн дідичів позабирав Ковбаса що найкращі верхівці чистої анґлійської крови і зложив собі кінний відділ з 80 чоловіка. Кожної ночі було видно луну пожару. Це Ковбаса палив дідичів. Коли вже попалив дооколичних дідичів і не було вже що більше палити — почав робити наскоки на міста. Одної днини впав до Верхнодніпровська і на спілку з другим ватажком, Апостолом, наложили контрибуцію у висоті 2 міліонів рублів. До кількох годин зложили горожани Верхнедніпровська гроші на руки Ковбаси, бо боялися пімсти бандитів. Та Ковбаса не дав Апостолові умовленої суми. Апостол покинув Ковбасу і погрозив, що коли ще раз стрінуться, прийде Ковбасі кінець.

В той час я прийшов до Мишурин Рога і зголосився у Ковбаси, як предсідателя продовольственного комітету і предсідателя волосного правлінія. З першого зору і з першої стрічі ми оба відчули, що не будемо приятелями. Та я старався з ним як найменше мати до діла і як найменше показуватися йому на очі.

І дійсно, в ділових справах ми не стрічались. Коли ми стрінулись на вулиці, він питав мене водно:

— Как дела?

— Харашо! — відповідав я йому і на тім кінчилась наша балачка.

В кілька тижнів по моїм приїзді, познайомився я з родиною Хейликів, з місцевим батюшкою, що любив дуже горівку і грати в „очко". Цей батюшка дуже боявся Ковбаси. Оповідав мені раз в часі моїх відвідин, що був у нього Ковбаса і запитав його, як він задивляється на злодійство. Батюшка перед ним якось замнявся і якось там удалося йому викрутитися.

Ковбаса нагадав собі також про здепоновані у Хейлика гроші. Прийшов до нього і зажадав звороту. Хейлик толкував, що не думав про його поворот з каторги, божився, що грошей не має. Ковбаса вийшов лютий, нічого не сказавши. Від тої хвилі, Хейлик, знаючи Ковбасу, тримався на поготівлі.

Та Ковбаса не все сидів в Мишурин Розі. Бувало нераз по кілька днів не було його в селі. Збере своїх очайдухів, посідають на коні і нуж гуляти по степу, вистрілюючи з крісів. Пік! пак! чути від степу.

— Ковбаса гуляє — казали дядьки.

В часі мого побуту поїхав Ковбаса до якоїсь старенької дідички вдовиці, убив її, а майно розібрали сільські люди. Раз сталося таке, що сільська міліція приловила в ночі кілька фір чимсь навантажених і ті фіри задержала. Стверджено, що на тих фірах находяться граблені річи у якогось дідича. Фіри заарештували. На другий день рано зачали бити в дзвони на сход. Мій господар каже:

— Владімір Петрович! Підем на сход.

— Чого? — питаю.

— Там будуть судити тих, що на власну руку грабили економію.

— Хтож буде судити? — питаю.

— А хтож — звісно люди.

— Так це буде самосуд?

— Авжеж, — відказує господар і ми пішли оба на сход.

Коли ми прийшли, було там вже богато людей. Старики, молоді, жінки, діти, салдати,

а всі лузають зернятка соняшника і плюють на право і ліво. Ми станули в гурті і почали розмову про той самосуд. Між тими, що їх мали судити, був навіть один мені знайомий воєнний інвалід.

З будинку волосної управи вийшов сільський староста з пів аркушом паперу в руці і оголосив:

— Тепер прочитаю тих, що цеї ночі грабили економію.

Коли всі вже успокоїлись, зачав староста читати назвиська виновників. Всіх було 10.

Коли староста скінчив читати, загуло, як в улию. Тоді приступила до мене телефоністка з телефонічної стації і порадила мені, щоб я втікав звідси, бо зараз прибуде на сход Ковбаса зі своїм відділом покарати тих, що хочуть судити виновників. Вона чула, як Дуняша, коханка Ковбаси телефонувала до нього у Верхнедніпровськ, щоб негайно приїзджав обороняти грабіжників. Ковбаса, після обчислень телефоністки, має ось-ось прибути. Я шепнув на вухо свому господареви і ми не зволікаючи подались до дому. Увійшовши яких 200 кроків, почули ми від сторони степу вистріли крісів.

— Ковбаса їде на сход — каже господар. Ми що лиш скрутили в бічну вуличку, як коло волості счинився страшний крик. Ми на хвильку пристали і почули вистріли, тріск ломаних плотів, що валилися під напором втікачів і зойки, а кулі свистіли мов на фронті. Ковбаса зі своїм відділом вігнався вихром в товпу, пять людей розтратував на смерть — в тім двоє малих дітей, богато людей бандити покалічили і на площі коло волості, де перед хвилею сотки людей стояли безжурно і лузали насіння, остали лиш трупи і кров. Люди повтікали домів, позамикавши ворота. Інтеліґенція поховалась по мужицьких хатах, а Ковбаса пігнався до Хейлика по гроші. Грошей не дістав. Застрілив старого і його жінку, застрілив інженіра і ґімназістку, застрілив учительку. Лиш дитина, може шестилітна сховалась під лавою і уникнула бандитської кулі. Страх впав на людей цілого села і ніхто не важився вийти на вулицю. Лиш через вікна дивилися люди і росказували собі: „От тепер поїхав Ковбаса на пристань, тепер у плавні“.

Від тоді на кілька днів зникли бандити з села і ніхто не знав, де вони ділись. Пішла чутка, що Ковбаса осів у Верхнедніпровську, оголосився „начальником штабу“ і без його пропуску не смів ніхто нікуда виїхати. Цілий повіт тремтів на згадку про Ковбасу.

Одної ночі, коли я спав, збудив мене якийсь гамір у хаті. Я сів на ліжку і надслухував. По хаті хтось ходив, гримав, товкся, та мені не хотілося вставати і коли троха утихомирилося, я знову заснув.

Раненько хтось тихо отворив двері і в мою кімнату увійшов мій господар. Він ніколи не входив до мене, як я ще не встав з постелі, тож тепер мусіло статися щось важного, коли він прийшов. Сів на моє ліжко і запитав:

— Знаєте, хто в мене є?

— Ні! — кажу.

— Ковбаса!

— Що він тут робить?

— Спить, — відказує господар, — і Дуняша і цілий його відділ. Привіз повно бомб, рушниць, револьверів.

Я знав вже давніше, що Ковбаса часом заїжджав до мого господаря, а то через Дуняшу, яка товаришувала з жінкою мого господаря. Але тепер прийшов не сам, а з цілим відділом. Господар мав враження, немовби то хтось Ковбасу переслідував, бо що хвилі приїжджали стежі і про щось рапортували йому потайки.

Я вмить убрався і вийшов через середну кімнату. З бічних дверей вийшла рівночасно Дуняша, заспана ще, овита в дорогоцінне футро. Ми сказали собі „здраствуйте“ і я вже хотів побігти до батюшки сповістити його про нічну подію, коли хазяйка сказала мені, щоб я нікуда не йшов, бо зараз подасть снідання. Та мені не так йшло про снідання, як цікаво мені було довідатись дещо про Ковбасу і я рішив остатися на снідання. Крізь вікно побачив я ошклену карету, в якій возилася Дуняша. По подвірю вештались компаніони Ковбаси.

Тимчасом встав Ковбаса і війшов у середну кімнату. Звитавшись засіли ми до снідання. Ковбаса випив „стакан“ горівки, їв богато, та мало балакав. Він сидів при столі в шкіряній куртці, а з кишень виставали дула револьверів. В рукавах були також на ґумах припняті револьвери, так що він потрібував лиш сильно струснути руками, а з рукавів револьвери впадали в долоні.

Дуняша була більше балакуча. Часто верталась до Ковбаси зі словами: „Карней Філіповіч! нада нам уеждждать“, — а він на те: „січас“. — Врешті снідання скінчилось і ми розпращались. Ковбаса відїжджаючи обіцяв ще тої самої днини до нас вернутися, бо лишив кріси, бомби, револьвери і ще якісь речі. Дуняша сіла в коляску, маючи в зарукавку сховані два револьвери. Кінні оточили коляску і цілий відділ рушив вулицею здовж села в напрямі волості.

По відїзді Ковбаси я побіг негайно до батюшки розказати йому цікаву пригоду, та я ще не скінчив оповідати, як прибіг церковний дяк задиханий і оповів, що в селі відбувся бій між двома відділами. По одній стороні Ковбаса, а по другій Апостол. Відділ Ковбаси дістав від противника кулеметний огонь і пішов у розсипку. Двох лишилось убитих, Дуняша скрилась зі страху під карету, а Ковбаса з товаришами втік у плавні над Дніпром.

Я якстій побіг до хати. Господар вже знав, що скоїлось. Я впав до кімнати, де спав Ковбаса. В кутку стояло припертих до стіни кілька крісів, на підлозі стояло деревляне пуделко, таке, як береться в подорож; я отворив його. Там було повно бомб і ручних ґранатів. Відкидаю подушку на ліжку, а там полева льорнетка Цейсса і два австрійські пістолі. Льорнетку і один пістоль я сховав собі, а другий взяв господар. Тепер зачали ми радитися, що з тим всім робити, бо не є виключене, що Апостол, довідавшися, де Ковбаса

нечував, схоче до нас загостити або й ревізію перепровадити. Господар зі страху не знав, що робити. Та я задумав кріси і амуніцію сховати у субіття. Та я задумав кріси і амуніцію сховати у сіда, а решту, як бомби і гранати, з якими я не знав, як обходитися, задумав повкидати в Дніпро. Так я і зробив. Поховавши все якслід ми ожидали відвідин Апостола, та він не приходив. Ковбаса пропав, як камінь у воду. Ніхто про нього не знав нічого певного сказати, але люди різне говорили.

Від того дня, коли стрінувся Ковбаса з Апостолом, минуло два тижні. Одного вечора ми лагодилися спати, позамикали ставні на вікнах, коли хтось застукав до дверей. Господар вийшов визглянути, хто стукає і застав під дверми Дуняшу. Війшовши в хату, вона довший час провадила розмову з господарем. Врешті господар сказав мені, що Ковбаса прислав Дуняшу по зброю, яку залишив памятного дня. Ми оба тепер стали представляти їй, що ми всю зброю повкидали в Дніпро, що боялися ревізії Апостола, та вона все казала нам, що Ковбаса буде на нас зате дуже лихий. З тим вона й відійшла.

Від тих відвідин минув знову тиждень. Одної ночі збудив мене сильний гриміт в ставні вікна. Я схопився на рівні ноги і крикнув:

(Дальше буде).

Великий день

Драматична поема Романа Купчинського.

(Літературний нарис).

Написав: *Г. К.*

Досліджування творів нової доби нашої літератури не менше цікаве й важке, як і розгляд давніших творів. І то не лише для вивчення цілости історично-літературного розвою, хоч це теж має велику вагу. Ми дуже часто краще уявляємо собі розвій нашої літератури з-перед двохсот літ, — скажім, XVII. століття, як отсієї близької нам, що ось на наших очах появляється, що ми бачимо її за виставою у книгарні, чи й у себе на полиці. Це витворює однобічність, а то й просто каригідне незнання нашої літератури. Дуже багато творів появляється на сторінках журналів, чи часописів, або й виходять окремими книжками — але з них памятається хіба почитні романи. Лірика, драматичні твори (наскільки їх часто не грають на сценах) переходять у забуття, не попавши своєчасно у сорт „клясичних творів", хоч їм це нераз куди більше належиться, як деяким заялозеним „клясикам" (в роді, прим. деяких творів Нечуя-Левицького). Цьому стараються зарадити, студіюючи нову літературу (у нас — на Вел. Україні), видаючи вибори творів кращих письменників, хрестоматій й т. д. З цього боку несправедливо занедбана наша література зах. земель. Щоби частинно зарадити цьому, треба пригадувати й опрацьовувати кращі твори, про які частенько ширший загал малощо знає. Але це ще не вся шкода. Більшу шкоду поносимо з того приводу, що не знаємо тих творів, які повинні бути дуже й дуже близькі нашому серцю.

Одним із таких недавніх творів, про котрий хочемо сказати кілька слів, це „Великий День. драматична поема" Романа Купчинського, виданий як 1. число Бібліотеки „Живе. Минуле" у Львові, 1921 року. Його автор доволі відомий своїми популярними в найширших кругах ліричними поезіями, співаними не лише військовими, а й широким загалом; своїми двома повістями зі стрілецького життя, численними нарисами белетристичного й мемуарного характеру й ін. Безперечно, найбільш талановиті його лірики. Але на окрему увагу заслугує його драматична поема названа вище. Грана на сценах викликала не проминаюче захоплення й оплески, а глибоке, пронимаюче враження; читана автором (після повороту з табору полонених у Тухолі) на літературному вечорі у Львові спровадила похвали авторові. Можемо сказати на основі уважного розгляду — цілком заслужені.

„Великий День" — це ніби відсвіження нашої драматичної (й не лише драматичної) поезії сюжетом з визвольних змагань, але виведеним високо-артистично. Темою твору — звіт, який приймає покійний полковник Дмитро Вітовський від теж полеглих в обороні своєї землі Січових Стрільців. Місце — гора Маківка, час — зоряна ніч. Вітовський, згідно з обіцянкою, даною Стрільцям — розказати їм, полеглим, новини зі світа, бо ж і він не спасе свого життя, а складе його в жертву Батьківщині, — сповняє це: приходить у день 1. листопада після своєї смерти (себто 1919. року). Викликає трубача, який устає з могили і скликає на збірку стрільців. Але не всі встали; деякі зі жалем бачили, що їх не кликано. Це вояки-українці з австрійської й російської армії. Але й їх закликає Вітовський. Усім складає звіт — що кайдани неволі розбиті, що нарід уже свобідний. Але темному духові заздрісно й він хоче вкинути зневіру в розрадувані серця. Хвилевими невдачами — брязком кайдан — нищить віру вояків, клине Вітовського як ворога, що нищить нарід! Це Дух Черні, вічна руїна Держави. Це той, що, як каже до нього з обуренням Вітовський,

Остряницю й Гуню дав,
Під шибеничиї стовпи.
Ти Брюховецького підняв
На спинах пяної товпи!
Ти Дорошенка понизив!
Мазепу кляв як бунтаря! (с. 19).

і все недолю ширив на Україні, виступаючи на „чорних радах"... Але не помагає переконування Вітовського. Дух Черні зневірює полягших, аж Вітовський у розпуці хоче покликатися на живого свідка для доказу правдивости своїх слів. Дух Черні, певний своєї побіди, приводить мужика зі сином. І тут саме приходить до найстрашнішого удару для ідейного провідника національного війська. Бо мужик навіть не знає, що це за Маківка; хоч син йому говорить про Стрільців, то він ще питає: яких? Він — „тутешній", а бажання його обмежуються до того, щоби

...вже хтонебудь прийшов,
Коб нам давав потрохи дров! (с. 26).

І навіть говорить, що „через отсю „свободу", тепер ще гірше стало для народу"... (с. 26).

Це вже страшний удар і він ломить Вітовського. А злобний демон України вже починає його виклинати... З розпукою просить він, щоб не кляли, щоб століть назад не завертали. Аж нараз — син мужика пізнає Вітовського. Вдивляючися в нього, скрикує: „Полковник наш?!" (с. 28). Пізнав його. Тоді вже сміло говорить до Духа Черні. То вже не дух Вітовський, а жива людина, молоде покоління, надія й ґеній нації — який не буде

замилосерний,
Щоби убити духа черні! (с. 30).

Усім полегшало. Розлючений дух кидається на сина, але зявляється св. Михайло, Сторож Золотих Воріт, і дає поміч синові. Велить убити духа черні — мужикові, та цей не має сили, ні смілисти. Переймає меч син і — вбиває духа. Тоді примара неволі, безнадійности, навіяна злим духом, розвівається — й Архангел благовістить новий день воскресення нації.

Такий зміст цього високоцінного і з артистичного і з національно-виховуючого боку твору. А літературна історія його простенька, нескладна. Повстав він з потреб сцени в таборі полонених УГА в Тухолі і ще й тим вяжеться з недавнім минулим. Приготовлювано виставу на день 1. листопада 1920 року; очевидно, що найкраще було звернутися до відомого вже стрілецького поета, Романа Купчинського, щоби зладив твір для сцени. Протягом 15 днів (10. — 25. жовтня 1920 р.) твір був готовий. Відіграно його серед загального захоплення в памятну річницю. Навіть чужинці були захоплені твором.

Задум твору, образ звіту мерців-поляглих, а також вожда Вітовського завдячує автор (очевидно лише в найзагальніших зарисах) ліричному нарисові самого Вітовського п. н. „Звіт"[1]).

---

[1]) Друкований уперше у зб. „Червона Калина", вид. 1916, передрук у кн. Угрина-Безгрішного, Нарис історії „Українських Січових Стрільців", ч. І., Рогатин, 1923.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Др. Степан Нижанковський. Посмертна згадка. „Студ. Вісник". Прага. 1931, ч. 5/7, ст. 30.
УГА.

Др. Тадей Яцик. (Посмертна згадка). Кал. „Черв Калини" на 1932 р. Жовква 1922, 8°, ст. 119—120. — „Приятель Укр. Жовніра" на 1923 р. Львів 1922, 8°, ст. 119—120.
Саніт. шеф І. Укр. Гал. Корпуса.

Друга Волинська Стрілецька дивізія. „Око", літ.-гум. журн., Каліш 1921, 4°, ч. 5, ст. 12—13; ч. 6—?; ч. 8—?; ч. 12, ст. 12—16; ч. 13, ст. 15—17; ч. 15, ст. 9; ч. 16, ст. 12—13; ч. 17, ст. 13—15.
Іст. нарис.

Другий Всеукраїнський Військовий Зїзд. „Вістник Союзу Визв. Укр." Відень 1917, ч. 33, ст. 522—523.
Рекрутація Українців, Привіт від сибірських Українців, Зразковий статут військової орґанізації. Націоналізація війська.

Дубас Павло др. З району Махна. „Літ. Черв. Кал." 1932, ч. 3, ст. 7—8.
Весна 1918, Кривий Ріг. 90 п. п. б. австр. армії, Розправа в с. Володимирівці.

Дубовий полк. Причинки до моноґрафії отамана Волоха. „Літ. Черв. Кал." 1930. 4°, ч. 9, ст. 12.
Поправки до статті Середи: „Отаман Волох".

Дубравський пор. Проміння смерти. „Табор". Каліш 1927, 8°, ч. 4, ст. 62—69. З 4 ілюстраціями.

Дубравський пор. Протиґазова оборона. „Табор", Каліш, 8°, 1927, ч. 5, ст. 24—46.
З 8 ілюстр.

Дудко Любов. Пішки з Києва на Поділля (Спомин з 1919 р.) Кал. „Дніпро" на 1929 р. Львів, 8°, ст. 97—106.
Заняття Києва Українцями. Денікинці.

Дукельський. Історія української контрреволюції.
Конфіденціональне видання, розсилалося по чека.

Думін Ос. До історії повстання от. Зеленого проти Директорії. „Свобода" Джерзи Сіти. 1927, ч. 227—228.

Думін О. Мій памятник. 1917—1918 при С. С. (Спомини). „Стрілецька Думка" Староконстантинів. 1919, чч. 61—69.
Оборона Києва проти першої навали большевиків.

Д. полк. Штурм. ст. Шпола. „Запорожська Думка" Вадовиці. 1921, ч. 28, ст. 2—3.
Докл. опис бою. 23. IX. 1919. 2. запорож. ім. Мазепи полк.

Євтимович В. Демократизм у війську. „Наша Зоря" Каліш. 4°. 1923, ч. 31/33, ст. 6—8.

Євтимович В. До панування в повітрі. „Табор" Каліш 1924, ч. І,

Євтимович В. До питань нашої военної термінольоґії. „Літ.-Військовий Вістник“ Каліш, 8°. 1921, ч. І, ст. 44—47.

Євтимович В. Можливости й конечности. (Моральні підстави до створення української мілітарної сили та заходи до скріплення їх). Каліш 1924. 8°, ст. 36+2.

Відбитка з „Табору“.

*Євтимович В. П. ппол*к. Моральні підстави до створення української мілітарної сили та заходи до скріплення їх. „Табор“. Каліш 1924. 8°, ч. 2, ст. 175—211.

Чергове завдання нашого покоління. Укр. мілітарний тип. Наші гріхи.

*Євтимович В. П. ппол*к. Моральні підстави до створення української мілітарної сили та заходи до скріплення їх. „Нац. Думка“. Прага 1927. 8°, ч. 3, ст. 19—25; ч. 4, ст. 22—28.

Передрук попередної статті, але дещо скороченої.

Ев—Тимович (Євтимович В.). Термінологія. „Табор“ Каліш. 8°. 1929, ч. 10, ст. 84—90.

Є це рец. на „Російсько-український словник військової термінології. Упорядкували С. та О. Якубські. Держ. Вид-во України 1928, 32, ст. 216.

Євтимович В. Московсько-український словник для військових. Зредаговано ред. комісією при Гол Шкільній Управі Військ. Мін-ства. Київ. 1918, м. 8, ст. 125 З.

Євшан М. (Федюшка Микола). Великі роковини (1/ХІ 1918 — 1/ХІ 1919). З новим роком боротьби гал.-української армії. Винниця 1920. 16°, ст. 16. Вид. „Вістки“.

Євшан Микола. Великі роковини України (Від 1 лист. 1918 до 1 лист. 1919). З новим роком боротьби гал.-укр. армії. Відень 1920. 16°, ст. 16. Вид Уряду і Преси З. У. Н. Р.

Є. Г. Повстання на Вкраїні. „Син України“. Варшава. 4° 1921, ч. 18—19—20, ст. 6.

Підсумовання повстанчої діяльности.

Едвард Геніг. (Некрольоґ). Кал. „Просвіти“ на 1926. Львів 1925, в. 8°, ст. 276.

Є. М. сотн. Памяти невідомого. (В десятиліття смерти от. Вас. Тютюника). „Тризуб“. Париж. 1929, ч. 51—52, ст. 4—9.

Є. М. сотн. Памяти Василя Тютюника. Кал. „Дніпро“ на 1931 р. Львів, 1930. 8°, ст. 97—112.

Ком. Наддніпр. Армії. Причинки до біоґрафії.

Еремїїв Мих. Володимир Синюк. „Воля України“. Відень. 8°. 1921, ч. 9/10, ст. 303—305.

Сотн. Наддніпр. Армії. Кілька характ. епізодів відваги і геройчности.

Єрихонські труби. „Діло“, Львів. 1926, ч. 119. Убийство С. Петлюри.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Редакція „Червоної Калини“ прохає Вп. співробітників надсилати матеріяли (спомини, короткі оповідання, нариси та ілюстрації) до чергового Календаря-Альманаха „Ч. К.“ на 1934 рік протягом місяця березня. Прийняті рукописи з початком квітня будуть віддані до друку.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ „ЛІТОПИСУ Ч. К.“

Пригадуємо Шановним Передплатникам, що в місяці березні обовязково треба вирівнати передплату за перше чвертьрічча. Не затягайтесь в платностях, бо пізніше прийдеться з труднощами їх ладнати, а Видавництву кожний сотик готівки важний.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

V. річник / Число 3. / Березень 1933.

*

ЗМІСТ:

Редагують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький*

Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

„РІДНА МОВА"

присвячений вивченню української мови.

Головний Редактор і Видавець Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО.

Передплата: річно 6·— зол., піврічно 3·— зол., чвертьрічно 1·50 зол. За границею 1 дол. річно.

Конто чекове П.К.О. ч. 27110. — Адреса Редакції:

Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. — Передплачуючи „Рідну Мову", допомагаєте тим розвиткові укр. мови.

ХЛІБОРОБИ, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною молочарською орґанізацією, якою є Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ" поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної орґанізації може нанести більшої шкоди як пожитку.

Звертайтесь о пораду і вказівки на адресу „МАСЛОСОЮЗ" Львів, Косцюшка 1а, Телєфон 43-86, 81-04 і 39-66.

або до Відділів „Маслосоюзу"; Стрий, Міцкевича. — Станиславів, Собіського 24, тел. 654. — Перемишль, Ринок 23, тел. 340. — Самбір, Косцюшка 11а, тел. 43. — Коломия, Косцюшка 11, тел. 38. — Дрогобич, Пілсудського 14, тел. 285. — Тернопіль, Міцкевича 41, тел. 234. — Луцьк, Ягайлонська 25, тел. 239. — Сокаль, Косцюшка 83. — Рудки, Ринок. —:—:—:—:—:—

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„З—И—З"

одинокий український сатирично-гумористичний журнал, — що вдатно, з правдивим гумором ілюструє події нашої буденщини, вносить розвагу в сірі будні, зганяє з перетомленого чола хмаринки смутку, навіть в часах тяжкої скрути та теперішних злиднів. :::::::::::::

ЧВЕРТЬРІЧНА ПЕРЕДПЛАТА ЗОЛ. 3·—

Адреса: „З И З", Львів, вулиця Зіморовича ч. 3.

ЗНИЖЕННЯ ПЕРЕДПЛАТИ! КНИЖКОВІ ПРЕМІЇ!

1933. рік це шестий рік видання „КООПЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛИКИ"

одинокого у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред. д-ра К. Коберського накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив.

Кожний точний передплатник К. Р. одержить за 1933. рік такі премії:

1) Книжку про те „ЯК БОРОЛИСЯ ПОЛЯКИ ЗА СВОЄ ІСНУВАННЯ В ПОЗНАНЩИНІ" на 4 арк. друку, котра буде виходити, як $\frac{1}{2}$ аркушевий додаток до кожного числа „Кооперативної Республики";
2) книжку проф. Шарля Жіда „ПРОГРАМА КООПЕРАТИЗМУ" на 10 арк. друку за половину ціни (прибл. 2 зол.)
3) книжки з видань РСУК, як ДАРОВУ ПРЕМІЮ по вибору передплатника у вартости до 2 зол.

Передплата за „КООПЕРАТИВНУ РЕСПУБЛИКУ" в 1933. р. знижена і виносить всього 12 зол (за 12 чисел по 40 сторінок друку).

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістануть „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1933. Сплачувати можна ратами.

Адреса: Львів, вулиця Міцкевича 12. — РСУК.

Гроші надсилати чеками РСУК з допискою на „Кооперативну Республику". Чеки є у всіх кооперативах.

Кожна солідна Кооператива мусить мати „Кооперативну Республику"!
Не можна звати себе освіченим кооператором, не читаючи „Кооперативної Республики"